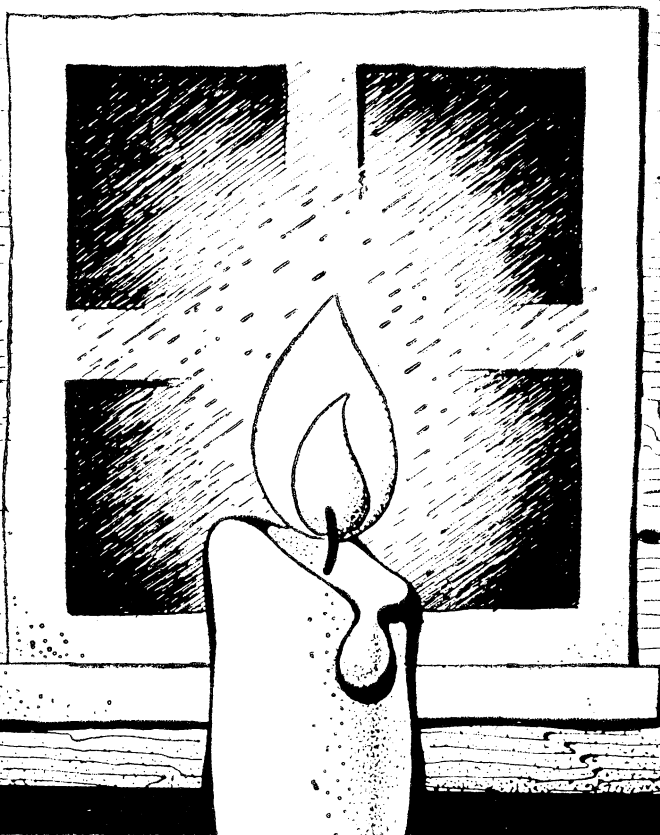

JUOZAS KUDIRKA

KUČIU NAKTIS

MMBK 1 902. 7

Ku 58

21654 J

Leidinėlyje pasakojama apie Kūčių nakties papročius: ateities, derliaus spėjimus pagal orą, vėją; sodo ir bičių lankymą, tikėjimus, jog gyvuliai Kūčių naktį prabylą, vanduo virstas vynu, apie raganas. Pateikiama 50 kalėdinių-naujametinių ateities spėjimo būdų.

© Juozas Kudirka, 1990
Lietuvos nacionalinis kultūros centras, 2018
Internete: lnkc.lt
Skanuota knygos kopija su OTA, klaidos netaisytos.

P R A T A R M Ė

Kūčių vakarienė jau pasibaigė. Bet pakilusieji nuo stalo poilsio dar neina. Atsisveikinta ir su senaisiais metais. Dauguma mintyse jau keliauja po ateinančius. Vyresniesiems rūpi sveikata, būsimas derlius, jaunimui — šeimos kūrimo dalykai, samdiniams — kur prisiglaus ateinančiais metais. Su šilto oro kamuoliais, šių minčių lydimi, seni ir jauni pro namų duris pabyra po kiemus žvelgdami į dangų, debesis, žvaigždes, sniego kupsnas ant tvorų: ką jie pasakys apie ateitį. Ūkininkai lankys bičių avilius, sodą, paglostys tvartuose gyvulėlius, šuneliui į būdą pabarbens, kitas ir savo laukus apeis — atsimins visa, ką nori, kad ateinančiais metais atsibustu, kad naudos duotų.

O daliai jaunimo, ypač kur jo daugiau, ramybės dar nėra. Vyresni savo apeigas atlikę dar pasižiūrės, ką jaunimas veikia, prisimins savo paauglystės metus, kur arčiau miestelių — į vidunakčio Bernelių mišias išeis, kiti mažiems prieš miegą apie Kalėdų nakties stebuklus papasakos ir patys poilsio nueis. Jaunimas, ypač judrieji, savo gyvenimu gyvens — lauks vidunakčio, kai vanduo pasidaro saldus ar net vynu pavirsta, kai prakalba gyvuliai. Ir kai tik pavargs kaimo šunys, kai tik nugiedos pirmi gaidžiai, spėliones apie ateinančius metus užbaigs viltingais sapnais.

Kalėdų nakties papročiai mažai tetyrinėti. Daugiausia dėmesio iš jų skirta ateities spėjimams. Nemaža jų — iš Aukštaitijos — paskelbė tautosakininkas J. Balys („Kalėdų papročiai ir burtai“), o Žemaitijos — muziejininkas J. Mickevičius („Žemaičių Kalėdų burtai apie ištekėjimą ir apsivedimą“). Po keletą apibendrintų XIX a. paskelbė L. Jucevičius („Žemaičių žemės prisiminimai“) ir P. Višinskis („Antropologinė žemaičių charakteristika“), o mūsų šimtmečio viduryje aukštaitiškų — E. Dulaitienė-Glemžaitė („Kupiškėnų senovė“). Dar vieną kitą užrašymą — P. Bugailiškis, M. Čilvinaitė, J. Šliavas ir kt. 1989 m. kalėdinių ateities spėjimų buvo paskelbta ir rajoniniuose laikraščiuose.

Knygelėje bandoma pažvelgti į Kūčių-Kalėdų nakties liaudiškųjų papročių visumą. Tai 1989 m. išleisto darbo „Kūčių stalas“ tęsias. Ji apima laiką po Kūčių vakarienės iki pirmųjų gaidžių (remtasi XIX a. pab.—XX a. vid. duomenimis) — orų stebėjimus, sodo lankymą, bičių žadinimą, pasakojimus apie gyvulius, vandenį, raganas bei ateities spėjimus.

Knygelės pabaigoje pateikiamas panaudotos literatūros sąrašas. Pagrindas (apie 70 proc. medžiagos) knygelei parašyti buvo pagal autoriaus sudarytą ir Liaudies kultūros centro išleistą anketą surinktas žinias. Vienas kitas skaitytojas čia ras savo gimtojo kampelio papročių trupinėlių (skliausteliuose nurodyta vietovės, kuriose aptariami dalykai būdingi). Ši knygelė, kaip ir „Kūčių stalas“, ir yra savotiškas bandymas ką ne ką iš tėvų palikimo gražinti jaunajai kartai, tuo labiau, kad dauguma čia pateiktų papročių dar gyvi vyresniosios kartos atmintyje.

Visiems įvairiose Lietuvos vietose lasiojusiems medžiagą, ją perrašinėjusiems ir siuntusiems nuoširdžiai ačiū už talką.

1990 m. spalio

ORŲ STEBĖJIMAS

Kūčių dieną po vakarienės vyresni žmonės eidavo į kiemą kitų metų orų spėti. Labiausiai akį traukė dangus. Jeigu jis nusėtas smulkiais baltais debesų kamuoliukais — metai žada būti derlingi (Alytaus, Jonavos raj.). Jei pirma vakare pamatyta žvaigždė būna ryški, šviesi ir mirksi — seksis visus metus, bus laimingas, bus saulėti metai, geras derlius (Bagaslaviškis, Širvintų raj.). Giedras žvaigždėtas, ypač su į krūvas susimetusiomis žvaigždėmis, dangus — irgi derlingų metų ženklas: gausu bus grybų (Ignalinos, Kėdainių, Marijampolės, Molėtų, Pakruojo, Panevėžio, Skuodo raj.), uogų (Ignalinos ir Panevėžio raj.), gerai vištos dėš (Kupiškio, Lazdijų, Marijampolės, Panevėžio, Varėnos raj.), obelys derės (Endriejavas, Klaipėdos raj.).

Gero obuolių derliaus laukdavo ir kai vaismedžiai Kūčių dieną apšerkšniję ar gausiai apsnigti. Serkšnas žadąs ir lietingus metus, gerą karvių pieningumą (Liubavo apyl., Marijampolės raj.), gausų apynių derlių (Josvainių, Dotnuvos apyl., Kėdainių raj.). Ateinančių metų orus bei derlių spėdavo ir iš kritulių Kūčių vakare: jeigu sninga arba lyja — bus geri metai. Dideliais gumulais — „bobų kasniais“ (Gaurės apyl., Tauragės raj.) sniegti — bus geri bičių metai: gerai spies, daug medaus prinės; avys daug ėriukų ves, visi gerai augs (Viešintų apyl.). Jeigu debesis dideliais gabalais plaukia — bus geras bulvių derlius (N. Daugėlišio apyl., Ignalinos raj.). Jeigu lyja — bus derlingi metai, gerai žolė augs, karvės daug pieno duos (Gaurė). Jeigu sninga arba lyja ryte — bus ankstyvi bičių spiečiai, jei po pietų — vėlyvi (Čiulių apyl., Molėtų raj.).

Kai Kalėdos būdavo be sniego — tikėdavosi vėlyvo pavasario, baltų Velykų: „Jei per Kalėdas su ratais, tai per Velykas su rogėmis“ (Pašvitinio apyl., Pakruojo raj.). „Jei per Kalėdas eglutė stovi vandeny, tai per Velykas margučius vaikai ridens ant ledo (Grūžių apyl., Pasvalio raj.), „Jei Kūčios su vandeniu, tai Velykos su ledu“ (Jonapolės apyl., Telšių raj.), „Jei Kalėdos juodos, tai Velykos bal-

tos“ (Endriejavas, Klaipėdos raj.). Alantiškiai (Molėtų raj.) tada laukdavo šaltos, lietingos vasaros, liubaviečiai (Marijampolės raj.) — sugulusių rugių, bet vasarojauš gero.

Kai pastogėse kabėdavo ilgi varvekliai, tikėdavosi karštos vasaros, galimų gaisrų nuo perkūnijos (Truskava), gero karvių pteningumo (Libavas; Merkinė, Varėnos raj.). Geras ženklas esąs šaltos Kūčios — būsiančios gražios Velykos, šiltas saulėtas pavasaris, karšta vasara, brandūs derlius (Varėnos raj.).

Ypač daug reikšmės Kūčių-Kalėdų orams teikdavę bitininkai. Jeigu sniegti dideliais gumulais, tikėdavosi ateinančią vasarą darbščių bičių, gerų spiečių, daug medaus (Anykščių, Lazdijų, Molėtų, Panevėžio, Varėnos, Šiaulių, Zarasų ir kt. raj.), bet jeigu pusto, sakydavo, kad vasarą bitės išskrisiančios į mišką (Išlaužų k., Vadoklių apyl., Panevėžio raj.). Besniegės Kūčios maža medaus težadančios, lietingos — dar mažiau (Zarasų raj.).

Matyt, praicityje, sniegui ir vėjui buvo teikiama ir paslaptingu galių. Šią prielaidą daryti būtų galima remiantis, kol kas vieninteliu žinomu, kreipiniu į sniegą. Vakare iškasdavo sniege (jeigu jo būdavo) duobę, supildavo vandenį po sniegu ir sakydavo: nuplauk, sniegėl, mūsų visas nuodėmes, nusinešk į gilumas viską, kas bjauru, purvina ir negera, padaryk, kad būtų švaru, balta ir gera (Pleniškių k., N. Daugėlišio apyl., J. Mačkinienė, gim. 1936 m.).

Būdavo sakoma, kad jeigu per Kūčias mėnulis jaunas, linus sėti reikia dirvone, jei senas — senoje dirvoje. Buvo žmonių, orus pranašaujančių iš 12 paskutinių dienų prieš Kūčias (pagal pirmą dieną nustatinėjo sausio, antrą — vasario ir t. t. mėnesių orus — Marijampolės ir Vilkaviškio raj.).

Kiekvienas žmogus, spėjant orus, turėjo savo patirtį. Kaip ir P. Zalanskas, dzūkas iš Mardasavo: „Jei kūčios diena saulėta, bus geri, laimingi metai. Jei kūčios diena ūkanota, bus nelaimingi metai. Jei kūčios dieną sniegti dideliais gabalais, tais metais labai bitės spiečiasi. Jeigu per kūčias lijo, bus labai derlingi metai, karvės daug duos pieno, bus sūrių, bus sviesto ir pas bites ras daug medaus. Jeigu per kūčią sniegti ledukais kaip žirniais, tada tais metais vištos deda daug kiaušinių“ (2, 250—251).

KŪČIŲ VEJAS.

Tolimoje praicityje, matyt, nemaža reikšmės buvo teikiama ir vėjui, nors pavyzdžių teturime pora: Kučių k., Ramygalos apyl. (Panevėžio raj.) sakydavo, kad Kūčias pavalgius negalima eiti į lauką, nes kerėtojai leidžia galinti užkerėti vėją. Pandėlietis A. Gaška pamena, kaip jo senelis T. Kesiūnas (g. 1823 m. Stenionių k.) po Kūčių vakarienės kieme kažką šliukstelėjo iš puodelio ir tai darydamas sakė:

„Vėji, tu man niekis: po gilias balas lakstyk, tiktai dungčių [t. y. stogų] nedraskyk“. Galimas daiktas, kad tai senesnės kultūros palikimas — vėjo, kaip blogį nešančios jėgos, atkalbinėjimas.

Tačiau orus iš vėjo spėdavo dažnai — sakydavo, kad jeigu pučia pietų vėjas — bus šilta vasara, vakaris — lietinga, rytys — sausa, šiaurys — šalta (Pailių k., Šiaulių apyl.). Jeigu Kūčių ir Kalėdų pirmą dieną pučia šiaurys arba rytys vėjas — vasara bus šalta, jei pietys arba vakarys — šilta (Čiulių apyl.). Klaipėdos raj. į medį keldavo vėtrungę — jei vėtrungės virvė sušlampa — lietingo pavasario ženklas, jeigu vėtrungė pasisuka į pietus — šilti derlingi metai, į vakarus — šlapį blogį (Lapių k., Z. Jonikienė, gim. 1909 m.). Kitur sakydavo, kad jeigu pučia šiaurys, bulvės neaugs, vakaris — kirmys, pietys — gerai derės (Vėžaičių apyl., Klaipėdos raj.). Jeigu tirštas vėjas pučia nuo miško, sakydavo, kad bus geras miškinių obuolių ir riešutų derlius (Naujamiesčio apyl. Panevėžio raj. 1, 12). Pūga pranašaujanti gerą medunešį (Gargždų apyl.), o kai kur ir blogus metus (Jonavos raj.). Grūžių apyl., kai pūsdavo stiprus vėjas arba būdavo pūga, laukdavo šlapios vasaros.

SODO LANKYMAS

Daugelyje Lietuvos vietų po Kūčių vakarienės lankydavo sodą. Manyta, kad atliekant vienus ar kitus veiksmus, galima padidinti vaismedžių derlingumą. Vienur, kad vaismedžiai geriau žydėtų ar derėtų, juos apkabindavo (Joniskėlio, Pušaloto apyl. Pasvalio raj.), kitur vaikai bėgdavo jų purtyti (Anykščių, Skuodo raj., Žeimelio apyl.). Tuo tarpu Tauragnų apyl., jei vakare tekdavo eiti pro sodą, eidavo neskubant, kad žiedai pavasarį nenubyrėtų.

Dažniausiai, ypač obelis ir kriaušės, po Kūčių vakarienės aprišdavo ruginiais arba kvietiniais šiaudais. Prieš rišant per šiaudus nusunkdavo Kūčioms virtus žirnius, dzūkai įvairių javų (rugių, miežių, avižių, grikių, žirnių) mišinį (Mardasavas). Rečiau šiaudus arba bent jų dalį vilgydavo tame nuovire. Tikėtasi, kad taip padarius vaismedžiai geriau derės, obuolių negrauš kirminai, kad bus „obuolių taip gausiai, kaip žirnių“ (Kaišiadorių, Lazdijų, Trakų raj.), geriau derės ir augs žirniai bei pupos (Panevėžio raj.).

Kiti, kad geriau derėtų, vaismedžius rišdavo per Kūčių vakarienę buvusiais po stalu (Josvainiai, Kėdainių raj.; Marcinkonys, Varėnos raj.) arba šiaip į trobą įneštais (Šilalės raj.) šiaudais. Rišdavo ir senais čiuzinio šiaudais (Valkininkai) eidami į pirtį. Kartais rišdavo šviežių avižinių šiaudų gryžtelėmis (Gaurė). Josvainių apyl. nederlingus medžius, kad kitais metais derėtų, rišdavo šiaudais iš postalės po trečio valgio.

Rišdavo dviem būdais — vieni aprišdavo visą liemenį (Stalupėnų apskr. 16,386), kiti — tik apjuosdavo ryšeliais (Grinkišio apyl., Radviliškio raj.; Kalvių apyl., Kaišiadorių raj.; Ratnyčios apyl., Varėnos raj.; Alantos apyl., Molėtų raj.; Žeimelio apyl.). Obelis paprastai rišdavo vienu, kriaušes dviem ryšiais. Kaip rašo P. Zalanskas, šeimininkas susirišdavo tiek šiaudų ryšeliu, kiek yra vaismedžių, sudėdavo į geldelę ir ant jų nusunkdavo puodą su grūdų mišiniu. Prieš vakarienę šeimininkas nubėgdavo į sodą, tais ryšeliais kiekvieną medelį aprišdavo, kad jie visi šiais metais žydėtų, kad vaisių būtų (Mardasavo apyl. 2,250).

Joniškėlio apyl. Kūčių vakare vaikai išbėgdavo basi obelų rišti — tarpusavyje lenktyniavo, stengėsi kuo daugiau aprišti, kiekvienas tikėdamasis geresnio vaisių derliaus.

Būdavo, kad moterys, užuot Kūčių vakare obelis rišusios, anksčiau užrištus šiaudus aptaškydavo iš ąsočio žirnių ir pupų nuoviru (Biržų ir Šakių raj.).

BIČIŲ ŽADINIMAS

Bites ir žmones jungė ypatingi ryšiai. Jų darbštumas ir vienybė buvo vienas iš pagrindinių pavyzdžių liaudies didaktikoje. Tai atspindi ir Kūčių papročiai — bitės prisimenamos per vakarienę, lankomos pavalgius.

Per vakarienę, ypač pas bitininkus, buvo kalbama apie gerus bičių darbus — bičiųulystę, tarnavimą Dievui ir žmonėms. Vaikai skatinami sekti jų pavyzdžiu. Bitės buvo laikomos šventomis, nes ant altorių, per vestuves, krikštynas, prie mirštančiojo iš jų sunešto vaško dega žvakės. Iš žolynų jų suneštu medumi gydos ir maitinasi žmonės.

Valkininkų apyl., kaip tvirtina bitininkas J. Narutis, pas bitininkus pirmasis valgis per Kūčių vakarienę buvo medus. Tėvas arba mama susėdus vakarienės sakydavo: „Imkim ir valgykim bičių medų ir būkim mes visi panašūs į bites. Mano brangi šeimynėle! Aš noriu, kad Jūs imtumėt pavyzdį iš bičių: viena už visas, visos už vieną. Tada jūs niekas niekur nepalauš ir niekas jūs neskriaus. Jūs visi prisžiūrėkit: jeigu į bičių avilį pakliuvo svetima bitė, tai žiūrėk, viena neištysė, tai tuoj kelios sušoko, ir tai svetimai bitei sparnelius nukūso ir išmetė pro laką. Taigi, vaikeliai, reikia būti visiems vieningiem“.

Daugelis bitininkų po vakarienės eidavo bičių budinti, pabelsdavo, pasiklausydavo, ar gyvos (Anykščių, Biržų, Varėnos, Skuodo ir kt. raj.). Buvo bitininkų, kurie manė, kad bitės Kūčių vakare kalba (Vidugirių k., Saločių apyl., Pasvalio raj.). Prašydavo „Dievo laimingo pavasario sulaukti, lakstyti“ (Gudakiemio k., Merkinės apyl.),

atsargiai stuksendami į avilius keldavo, ragindavo, kad gerai spiestų, vasarą medų neštų (Marcinkonys). Jeigu bitės avilyje atsiliepdavo, tai ženklas, kad bus darbščios (Garšvų k., Naujamiesčio apyl.).

Kai kuriose bitininkų šeimose ant Kūčių stalo, kad bičių šeimos būtų stiprios, dėdavo žirnių arba pupų (Valkininkų apyl., P. Česnuvičius), Ukmergės raj. (Deltuvos apyl.) iš stiklelio į viršų liedavo truputį vyno ir sakydavo: „Ant bičių“. Kiti bites kviesdavo ir kūčias — pastuksenę į avilį, sakydavo: „Bitelės, bitelės, kviečiu jus į kūčias“ (Šėtos apyl., Kėdainių raj.). Kad bitės daugiau medaus prineštų, kad iš namų neitų, nešdavo joms kūčių valgių, kalėdaičio (Šešuolių apyl., Ukmergės raj.; Senieji Druskininkai, Varėnavo raj., B TSR). Liubavo apyl. per Kūčias ant stalo padėdavo korių su medumi — pavalgius jų po gabaliuką nunešdavo ir dėdavo į avilius, ir atsargiai tris kartus pabelsdavo.

Kaltanėnų apyl. mūsų šimtmečio pirmoje pusėje senieji pasakodavę, jog bitės ypatingai švenčiančios Kūčias ir Kalėdas. Dar prieš Kūčias, jos pasigaminančios vaško stalą ir ant jo valgančios Kūčių vakarienę. Bitininkas, peržegnojęs avilį, atsargiai jį atidaro ir ant to iš anksto bičių paruošto stalo padeda joms šeimininkės duotus saldumynus vakarienei. Dažniausiai tie saldumynai — tai duonos kąsnelis, storai apibarstytas smulkiai sutrintu cukrumi. Už šitokias vašes, bitininko manymu, ateinančiais metais bitės atsilygins medaus kibirais (20,125). Buvo manančių, kad bitės geriau spies, Kūčių vakare tris kartus pakilojus avilius (Ramygalos apyl.).

Valkininkų apyl. Kūčių vakare arba per Kalėdas, kad bitės gerai spiestų, po aviliais barstydavo šieno pabirų nuo Kūčių stalo. Bitininkas J. Narutis sakydavęs: „Zinokit, bitelės, kad pas mus didelė šventė — Kristus užgimė. Tai ir jum po jus visą daržą pasėjau [šienelio — J. K.] nuo šventinio stalo, kad jūs visos sveikos būtut ir iš daržo kitur nebėgtut“.

GYVULIŲ KALBOS

Lietuviškasis Kūdikėlio Jėzaus gimimo vaizdinys artimai siejasi su kuklia tvartelio aplinka. Juk jis gimė pastogėje gyvuliams, jų aplinkoje. Todėl Kūčių dieną valstiečiai ir tvartus geriau pakreikdavo, kad Dievuliui gimstant gyvuliai turėtų kur sausai atsiklaupiti, geriau šerdavo, kad ir jie pajustų šventę, kad užmirštų skriaudas, bernų ir piemenų botagų smūgius, paglostydavo juos. Ypač nejauku būdavo bernams, nes jų botagų dažniausia patirdavo arkliai. Kai kur gyventojai nelaukdami Kalėdų ryto ir šieno arkliams nuo Kūčių stalo nunešdavo.

Sakydavo, kad pirmosios gimusį kūdikėlį Jėzų pamatę avelės ir karvės — avelės nešusios šieno, o jautis kvapu šildęs. Todėl tik šiems gyvuliams Kūčių stalo šienas ir teduodamas.

Lygiai 12 val. nakčia gyvuliai atsikelia, suklaupia ant pirmutinių kojų ir minutę meldžiasi, paskui vėl gulasi ant šono (Pauvėžio raj.). Šią naktį jie ir kalbasi, kaip ir tuomet, kai gimė Kristus, ir asilas su jaučiu, eidami jo šildyti, kalbėjosi (Pabaisko apyl., Tauragės raj.; Pašvitinio apyl., Pakruojo raj.).

Gyvulių kalbą ne visiems lemta girdėti — galima išgirsti tik atsitiktinai; dažniausiai taip atsitinka tvarte apsinakvojusiam reikalo ir skurdo verčiamam žmogui. Gali girdėti ir jauniausias bei seniausias šeimoje žmogus (Tauragnų apyl., Utenos raj.). Zarasų raj. (An-tazavės apyl.) sakydavo, kad gyvulių šneką galima išgirsti prieš 12 val., kol gaidžiai neužgiedojo, tyliai, kad gyvuliai nematytų, užlipus ant tvarto ar palindus po ėdžiomis. Kai kur, tikėdamiesi aptikti gyvulius kalbantis, vidunaktį jiems nešdavo šieno nuo Kūčių stalo (Aukšelių k., Pašilėnų apyl., Kelmės raj.). Būdavo, kad, vengdami nelaimės, šią naktį tvarte vengdavo nakvoti ir tie, kurie paprastai ten gulėdavo (Joniskis; Papilė, Akmenės raj. 12,638). Tik vaikai, nepaisydami vyresniųjų gąsdinimų, bėgdavo gyvulių pasiklausyti. Tarp skuodiškių net buvo įsitikinusių, kad tai tiesa, todėl vaikų, kad ir kaip šie norėtų, į tvartus nakčia neleisdavo. Tyčiomis klausantis gali ištikti nelaimė (Šilalės raj.), net mirtis (Gaurės apyl.), o jeigu kitam pasakys, ką girdėjo, gali dar ir apkursti (Vadatkai, Radviliškio raj.).

Kūčių naktį gyvuliai šnekasi žmonių, rečiau gyvulių kalba. Ir gyvulių kalbą žmogus gali išmokti, tik prasitarti niekam negalima, nes toks pat pavojus gyvybei grėstų (Valkininkų apyl. P. Cesnulevičius).

Gyvuliai paprastai kalba apie kūdikėlį Jėzų ir savo šeimūninkus — juos giria arba smerkia, kalba užteks ar neužteks pašaro (Aviliai, Zarasų raj.), arkliai tariasi, kuris veš šeimą į bažnyčią. Gyvuliai šia naktį matą ateitį, žina paslaptis. Netyčiomis išgirdus kaip jie kalbasi, panašiai kaip ir per Jonines radus paparčio žiedą, galima sužinoti, kur paslėpti pinigai ir kiti turtai (Vabalninko apyl. 1,6).

Dažniausiai gyvuliai kalba apie šeimūninko laidotuves. Tai išgirsta pats šeimūninkas, panoręs gyvulių kalbą pasiklausyti. Pasakojimui apie tai įvairiose Lietuvos vietose panašūs:

„Užlipa į anttvartį ir klausos. Užgirsta, kad šeimūninką reikės vežti laidoti. Ans išsigand, pūli, nukrinta nu anttvartį ir užsimuša“ (Padievyčio apyl. ir k., Šilalės raj.).

Kartą Kūčiose ūkininko duktė užlipusi ant tvarto ir klausosi gyvulių kalbos. 12 valandą pradėję gyvuliai kalbėti, kad jų šeimūninkas mirsiąs. Ir tikrai netrukus miręs. Todėl dabar niekas nenori klausytis gyvulių kalbos (Velžio apyl., Panevėžio raj. 1,6).

Vienas ūkininkas, norėdamas sužinoti, ką jo arkliai kalbės, nuėjo pasiklausyti. Išmušus vienuoliktai, vienas arklys nusijuokęs ir

sakąs: „Rytoj turėsime maitą vilkti“. Ūkininką perėmusi baimė, ir daugiau negalėjęs klausyti. Kalėdų rytą jį radę sustingusį lovoje (Rokiškis, 1,5).

Užlipo ant tvarto, pridėjo ausį prie lubų ir klausėsi. Lygiai 12 val. arklys prašneko, kad netoli yra žmogus, nes jis jaučias jo kvapą. Jautis sako, nebijok, tas, kas klausos, negyvens. Ir iš tikrųjų namiškiečiai rado tą žmogų negyvą (Pailių k., Šiaulių apyl.).

Vienas nuėjo paklaustyti, ką jie kalbės, atsigulė ant lubų. Vienas gyvulys ir sako, kai kitas paklausė, ką tu rytoj veiksi: — „Vešiu šeiminką į kapus“. Kitas paklausė — „Kodėl?“ Atsakė: „Kad jis rytoj mirs“. Šeiminkas išgirdo, išsigando ir numirė. — Tėvukas sakydavo, kad negalima eiti klausytis, ką gyvuliai kalba (Biliūnų k., Baisioga-
los apyl., Radviliškio raj.).

Nuo senų laikų yra pasakojama, kad vienas vaikinys ėjo klausytis, ką gyvuliai kalba. Užlipo ant kūtės, lubose pasidarė skylė ir klausė... Išgirdo karvės maurojimą: „Mano sirelis ir sviestelis bus jam, kai jis numirs“. Kiaulė sako: „Aš tai nelaiminga: kai jis numirs, mane papjaus“. O arklys sužvengė: „Kai jis numirs, aš jį nuvešiu į paskutinę vietą“. Vaikinys labai išsigando išgirdęs tokią gyvulių kalbą, ir numirė. (Joniskėlis, Pasvalio raj.).

Kūčių naktį gyvuliai šneka žmonių kalba, bet tyčia klausytis negalima. Sykį vienas gaspadorius panoro išgirsti gyvulių kalbą. Nuėjo naktį, kad gyvuliai nematytų, ir klausosi. Girdi, jautis sako arkliai: „Kodėl tu ėdi ir ėdi, neguli?“. Arklys atsakė: „Reikia prisiėsti, nes turėsiu sunkų darbą, nebus kada ėsti“. Jautis klausia: „O ką tu dirbsi?“ Arklys atsako: „Po trijų dienų gaspadorių vežti reikės į kapus“. Gaspadorius, tai išgirdęs, baisiai persigando ir mirė. Tikrai arkliai vežė į kapus (Kražiai).

Vienas bernas ėjo klausytis. Pasislėpęs klausėsi, bet rytą parėjo nebylys ir nieko negalėjo pasakyti, ką girdėjęs (Kražiai).

Vienas žmogelis labai nesugyveno su žmona, net Kūčių vakare susipykęs. Jis nuėjo į tvartą, užlipo ant šieno ir užnigo. Naktį pabudo, išgirdęs tvarte kažką kalbantį, pagalvojo, gal vagis įlindo. Tačiau pasirodė, kad ėrutis su gaidžiu kalbasi. Ėrutis sako: „Koks mūsų šeiminkas nelaimingas, net šventą naktį turi tvarte gulėti“. O gaidys sako: „Durnius, durnius, turi vieną pačią, ir tos negali suvaldyti, aš turiu penkiolika ir visas sutvarkau, visos manęs klauso. Durnius, durnius...“ Po to, sako, šis žmogus geriau sugyveno su žmona. (Baltininkų k., Janapolės apyl., Telšių raj.).

Bet varganas ar netyčiomis užklydęs žmogus, kaip ir per Jonines radusis paparčio žiedą, gali sužinoti ir vertingų dalykų. Pavyzdžiui:

Miegojo arklidėje vaikas ir girdėjo, kaip vienas arklys kitam sako: „Ėskim, Ėskim, reikės rytoj sunkų vežimą tempti, nes mūsų Jonas

iškas lobį ir įvers į vežimą maišą pinigų. Kitas jam atsako: „Gerai, kad netoli, — iš po epušės, ku darže yra“. Kitą dieną nuėjo vaikis į tą vietą ir rado ten lobį; pamatė šeimininkas ir paklausė, kaip jis sužinojęs, kur lobis. Jonas atpasakojo arklių žodžius. Kitais metais per Kūčias šeimininkas nuėjo klausytis, ką šnekės arkliai; išgirdo, kaip vienas pasakė: „Eskim, eskim, reikės rytoj sunkiai traukti — kai numirs mūsų šeimininkas, vešim jį į kapus“. Parėjo šeimininkas į trobą, atsigulė ir mirė. (Žemaitija. 7,21).

Neturtingas žmogus buvo ir atsitiktinai pas gyvulius gulėjo. Ir girdi, vienas gyvulėlis sako: „Mūsų šeimininkas biednas, tai ir mums blogai“. Kitas gyvulėlis sako: „Kad durnas šeimininkas, tai ir biednas. Po mano ėdziom yra aukso puodas. Pasiimtų kiek pakasęs ir būtų turtingas“. Na ir broliui pasakė, tas irgi nuėjo tvartan Kūčių vakarą. Ir girdi, vienas arklys sako: „Man ryto kelionė“, o kitas arklys irgi sako: „Man irgi kelionė“. Vienas arklys sako: „Aš kunigą vešiu“, o kitas arklys sako: „Aš daktarą vešiu. Juk mūsų šeimininkas mirs“. Ir tas persigandęs numirė. Tai geriau ir neklausyti (Stuglių k., Tauragnų apyl., Utenos raj.).

Sykštuoliams gyvulių kalbos taip pat ne į naudą:

Vienas žmogus pasiklausęs ir išgirdęs, kad gyvuliai patenkinti, jog šiauduose daug grūdų. Juos iškūlė, ir gyvuliai išgaišo (Kiaukų k., Obelyno apyl., Šilalės raj.).

Vieną kartą šeimininkas klausėsi, kaip šneka gyvuliai. Įlindo į šiaudus, kurie buvo sukrauti tvarto kampe, ir laukia. Atėjo 12 val. Kalbą pradėjo bulius, sako: „Šieno šiemet yra mažai, bet mes išmisisime, šiauduose yra likę daug grūdų, mes išsimaitinsime gerai“. Šeimininkas tuoj po Kalėdų paėmė kuliamažą ir iškūlė šiaudus iš naujo, ir tikrai rado grūdų. O nuėjęs rytą į tvartą rado visus gyvulius kritusius (Struikų k., Jucaičių apyl., Šilalės raj.).

Gyvulių šnekas valstiečiai panaudodavo ir didaktiniais tikslais. Tuomet gyvulių kalbų klausytis paprastai eidavo dviese — šeimininkas ir bernas. Išgirdęs visas arklių bėdas ir jų skundus berno adresu, šeimininkas dažnai nebekviesdavo kitiems metams jo tarnauti. O bernas, išgirdęs arklių skundą, susimąstydavo, būdavo švelnesnis ir taktiškesnis. Žinoma atveju, kai, norėdami vienas kitą pamokyti, bernas ir šeimininkas paslapčiomis nueidavo į arklidę, pasislėpdavo ėdziuose ir, pamėgdžiodami arklio balsą, išsakydavo savo nuomonę. Sako, kad būdavo, jog ir blogi žmonės pasitaisę (Mosėdis, Skuodo raj.).

Pasinaudodamas šiuo pretekstu, vidunaktį šeimininkas nunešdavo gyvuliams į tvartą šieno, o sugrįžęs išdėstydavo, tartum būtų ten girdėjęs, visos šeimos ateinančių metų planus. Antai: „Pasiklausiau, ką kalba gyvulėliai. Bėris sakė, kad Joną reikės pavėžėti per mėsie-

dą (laikas nuo Kalėdų iki Užgavėnių) papiršliauti. Avytė — kad Marijonai nėr ko laukti piršlių iš svetur, laimingiausia ji bus ištekėjusi už našlio Andriejaus...“. Kitas: „Žalmargė porino, kad reikės padėti skolas išmokėti, atleisti daugiau pieno“. Gaidelis pridėjo: „Ir kai nebus namuose tinginių“. Vyresni vaikai suprasdavo tėvo pageidavimą. Šeimininkas turėjo susikūręs keletą tariamų gyvulių kalbų variantų ir juos panaudodavo pagal reikalą (Pelėdnagių apyl., Kėdainių raj.).

Gyvuliai kartais ir žaismingiau pakalbėdavo, net lotyniškai. Antai užrašymas iš Aukselių k. (Pašilėnų apyl., Kelmės raj.):

Sako, pradėdavęs gaidys, nes jis geriausiai laiką žino: „Kristus natus est“ — jau gimė Kristus. Jautis klausia: „Ubi, ubi“ — kur, kur jis gimė? Avinėlis atsakydavo: „In Betlehem, in Betlehem“ — Betliejuje, Betliejuje — ir t. t.

Sakydavo, kad per Kūčių vakarienę arkliai, karvės ir avys tvaruose klūpo ant kelių ir meldžiasi už geruosius savo šeimininkus, prašo gero derliaus. Jei tada kuris nors iš šeimos narių mestų vakarienę ir bėgtų pasiklaudyti gyvulių maldų, prasižengtų Dievui už sutrukdyimą, taptų aklas, be kojų ir pan. O Dievas, gyvulių maldą atmetęs, užleistų ir bausmes ant tų namų: gyvuliai gaištų, javai nyktų, šeima nyktų (Vievis 12,639).

VANDENS STEBUKLAS

Po Kūčių vakarienės, 12 val., su vandeniu dėdavosi nepaprasti dalykai — vienur šuliniuose tapdavo saldus, kitur vynu virsdavo. Ne vienas paauglys, patikėjęs tais pasakojimais, sulaukęs vidunakčio bėgdavo prie šulinio ar iš kibiro troboje ragaudavo. Vieni kitiems ir patarinėti nesišykštėdavo, kad prisisėmus ašotį vandens, reikia nuolat po truputį gurkšnoti. Sugulę vaikai prašydavosi pažadinami ir vis ragaudavo iš prie lovos pasidėto puodelio, kol beragaudami vėl užmigdavo. Susiprotėjus, kad tai pokštas, kitais metais dar labiau pažadinami jaunesnius tikindavo.

Sakydavo, kad svarbu pataikyti laiką. Vanduo pakintęs trumpam, dažniausiai sekundei, kartais minutei. Kalbėdavo, kad vienas žmogus, panoręs vyno atsigerti, įmerkė burną į vandens dubenį ir laukė, kada jis virs vynu; rytą jį radę negyvą (Rokiškis). Mosėdiškiai sakydavo: „Laumės saugodavo vandenį, norėdamos dvyliktą valandą žmones nuvilioti nuo vandens, pasiversdavo baidyklėmis, gražiais žvėreliais, žibančiais žaislais, ugnimi ir kt. (plg. paparčio žiedo saugojimą). Suklydus laiką, vietoje vyno buvo galima ir varlių pasisemti (Raguva).

Apsąlęs arba vynu virtęs vanduo, kaip ir paparčio žiedas, aptinkamas netikėtai, lygiai taip pat ir prarandamas:

Viena mergina Kūčių naktį įsinorėjusi gerti ir, neradus troboj vandens, išėjo pasisemti. Ragauja vandenį — saldus. Įneša gryčion — vynas. Greit išbėgo su kibiru, bet rado vėl tik vandenį (Rėklių k., Panevėžio apyl. 1,7).

Moteris panoro gerti — nuėjo, atsigėrė ir sušuko: „Vaje, tėvai, koks skanus vanduo“. Vyras sako: „Atnešk ir man“. Kol nunešė, vanduo liko vėl vandeniui (Kražiai).

Vienas gyventojas nuėjo pas šulinį atsigerti. „Ogi geria — skaniausias vynas. Prisineša didelį kubilą, sakas, užteks metams. Ry tą žiūri — vanduo“ (Biržų raj.).

„Vienas ūkininkas nubudo Kūčių naktį. Įsinorėjo gerti ir atsigėrė vandens. Dievulėliau, tas vanduo — vynas! Tai tas žmogus prikėlė žmoną. Sako: „Žinai, žmonel, vanduo pavirto vynu“. Tai abu dui nešt. Prinešė pilnus viedrus ir kubiliukus, kokius tik turėjo. O Kalėdų rytą paragavo — vanduo, ir gatava“ (Virbališkių k., Palėvenėlės apyl., Kupiškio raj.).

Parvažiavęs į namo Kūčių naktį šeimininkas girdo arklius — tie negeria; jis paragaus vandens, žiūri — vynas; nubėgo jis į trobą visiems pranešti, grįžta, geria — vanduo pats paprasčiausias, ir arkliai atsigėrė: kol jis sulakstė į trobą, praėjo tas momentas, kai vanduo virto vynu. (Zemaitija. 7,211—212).

Vienas žmogus nuėjo, prie šulinio pasisėmė kibirą vandens ir įmerkė liežuvį, kad kai atsiras vynas suspėtų atsigerti. O tas vynas buvęs nepaprastas, stebuklingas. Atsigėrus galėjai sužinoti užkeiktus ir paslėptus lobius, juos pasiimti. Tačiau tam žmogui nepasisėkė, pradėjo stipriai šalti, ir įšalo liežuvis — taip ir nepajuto vyno skonio. O kitur vargšas žmogelis, pavalgęs sūrios silkės, nes daugiau nieko neturėjo, naktį panoro gerti — pasisėmė vandens ir pajuto, kad jis saldus, neapsakomai gardus. Vėliau jis tapo turtingu, laimingai nugenveno savo amžių (Baltininkų k., Janapolės apyl., Telšių raj.).

Kai kur vandens virtimo vynu momentas, kaip ir gyvulių kalba, pavojingas — specialiai to laukiant ištiks nelaimė. Vieną tokį atvejį užrašė P. Višinskis: Vaikinas sėdėjo prie šulinio ir nuolat ragavo vandenį; pagaliau jis pavirto vynu, vaikiną sriūbtelėjo, bet tučtuojau mirė, ištaręs: „Vynas“. (7,211—212).

Būdavę ir ypatingesnių nutikimų: Kartą mergaitė nuėjusi pasisemti vandens. Žiūri, vanduo vynu pavirtęs, bet tuo metu šulinys pradėjęs kilti ir pakilęs labai aukštai. Tai ir dabar, pasižiūrėjus į mėnulį, matosi mergina su naščiais (Pašašulių k., Šašulių apyl.).

Pasakojimuose apie vandenį susipynę du pradai — krikščioniškasis ir ikikrikščioniškasis. Krikščioniškajam atstovauja vandens pasikeitimas vynu Kristaus atėjimo į pasaulį metu (Žindaicių apyl. 4,460). Tai patirti gali tik tyros sielos žmonės (Mosėdžio apyl.); jeigu bus

su nuodėme, ąsotyje vietoje vyno ras kraujo (Valkininkų apyl. P. Česnulevičius); vandeniui tapus saldžiu, gyvenimo vargai Kristui laiminant tampa saldžiais (Stačiūnų k. ir apyl., Pakruojo raj.).

Ikikrikščioniškajam laikotarpiui, matyt, reikėtų priskirti tikėjamą ypatinga tokio vandens galia — jo atsigėrusiam lemta būti laimingam.

RAGANOS

Kalėdų naktis — suaktyvėjusios raganų veiklos naktis. Pasakodavę, kaip jos iš visų kaminų, kur senų žmonių įsitikinimu, gyvenusios, sujudavo ant šluotų į vieną vietą ir keldavo dideles puotas, linksmindavosi (Alantos, Zeimelio apyl.), prie ekečių vanodavosi (Kupiškio apyl.; Surviliškio apyl., Kėdainių raj.), ant tuščių avilių jodavo į žirnių šalį (Naujamiesčio apyl.; Joniškėlio apyl.; Biržų raj.). Vieną tokį pasakojimą paskelbė J. Balys:

Kartą vienas bernas įlindęs į avilį, ir raganos jį nunešusios į kažkokį kitą pasaulį, kur buvusi vasara, ir ten jos ėmusios žirniauti. Bernas iškišęs iš avilio ranką ir taip pat pasiraškęs žirnių. Paskum raganos sugrįžusios atgal. Kai vakaruškose raganos gyrėsi, kad neturinčios iš kito pasaulio žirnių, bernas išsiėmęs iš kišenės žirnius ir parodęs. Paskum tas bernas ėmęs džiūti ir nudžiūvęs (Garšvų k., Naujamiesčio apyl. 1,12).

Sakydavo, kad Kūčių vakarą toliau negalima eiti, nes raganos labai klaidina, gali pakenkti (Gaurės apyl.). Jos šį vakarą būna labai pavojingos: kerpa avis (8,230), laksto po laukus, kaimus, pirtis, vagia vaikus, skandina jaunuolius, sugundo, kai kam užkiša dūmtraukį (Ignalinos raj.). Saločiuose (Pasvalio raj.) sakydavo, kad Kūčių dieną iki Kristaus užgimimo neverta pas nieką eiti, nes laksto raganos ir viskas bus be naudos (O. Pleirytė). Jos ieško ką užkutenti, ypač pavojingos moterims (Pašvitinio apyl.). Senesnieji valkininkiečiai dar mūsų šimtmečio pradžioje, kad raganos nesukeistų kūdikių, kambariuose Kūčių naktį, saugodami vaikus nuo pasikėsinimo, jų pakabintus lopšius visada apsupdavo paklodėmis (P. Česnulevičius). Sakydavo, kad raganos ir piktos dvasios netekdavo galios užgiedojus gaidžiui. (Mindūnų apyl., Molėtų raj.; N. Daugėlišio apyl.). Kad turėtų, pasirodžius, raganas kuo pažaboti, po stalu pasidėdavo apinasrį (Pleniškių k. J. Mačkinienė).

Kalėdinių pasakojimų apie raganas maža. Dažniausiai tik vaikai vieni kitus jomis gąsdindavo. Pasitaikydavo ir kitokių pasakojimų apie raganas priežasčių. Antai kupiškėnuose: „Raganos vaidenas Kūčių vakari. Jodžgaly — toksai kaimas yra. Tam kaimi gyveno tėvas, mergiotės keturios ir močia. Nėr kas įmaišo pyrago Kūčiom. Visos tingia. Apie pavakarį įmaišo. Tai paki prikelia — metas kept. Paki iškepa. Neprisitaiso iki 12 valandos pavalyt (o kūčios iki 12 val.

reikia būtinai pavalgyt). Išnešė blėkeles priemenėn, padėjo ant lentynos. Ruošia kūčias. Katė kap šoko unt blėkelių no gryčios, tos blėkelės čerški čerški žemėn! Tos bobos par kaimų, kad vaidenas! Kaimynai atėjo, o čia katė vaikšto. O jos raganom įtikėj — kad vaidenas“.

Sakydavo, kad prieš Naujus metus reikia baigti visus darbus, nepalikti nebaigtų kitiems metams, antraip per Naujus metus namus aplankysiančios raganos (Alantos apyl.).

Norint nuo raganų atsiginti, reikia auksiniu rakteliu apibrėžti ratą ir vidury atsistoti (Panevėžys, Surviliškis). Sakydavo, kad vietoje rato galima panaudoti ilgą rožančių (Panevėžys).

ATEITIES SPĖJIMAI

Po Kūčių vakarienės reikšminga vieta tenka ateities spėjimams. Juos dar vadina būrimais, žaidimais. Dalis ateities spėjimų neabejotinai senos kilmės — tai smilgelių traukimas, gaidžių giedojimo, šunų lojimo klausymas, malkų nešiojimas. Kitoki spėjimai tarp žemdirbių paplito vėliau (švino liejimas, vardų „loterija“, būrimai su veidrodžiais).

Atrodo, dalis kalėdinių spėjimų nesiderina su Kūčių rimtimi. Tai paliudytų L. Jucevičiaus 1841 m. bei P. Višinskio 1896—1897 m. parašyti darbai, kuriuose jie laikomi naujametinėmis. L. Jucevičius aprašo aštuonis spėjimo būdus (tvoros baslių skaičiavimas, avių ir galvijų gaudymas, avalynės niekojimas, lojimo klausymasis, laimės liejimas, vyriškų drabužių dėjimas po pagalve) ir keturis P. Višinskis (laimės liejimas, malkų nešimas, spėjimas su veidrodžiu ir sapnai). Penkis naujametinius spėjimus pateikia E. Dulaitienė-Glemžaitė (kepurių, indų vožimas, popieriaus deginimas, vainikėlio pelenai, apavo metimas, rašteliai po pagalve), keletą J. Šliavas (statinių skaičiavimas, šunų lojimo klausymasis, laimės liejimas, vardų „loterija“, naminių paukščių lesinimas (6,76). Ateities spėjimus (apavo niekojimą, popieriaus deginimą, pašnekesių klausymą, apavo metimą lauke, vištų traukimą) Naujesiems metams priskiria ir kai kurie adutiškiečiai.

Kūčių vakarui P. Višinskis priskiria likusių lėkštėje grūdų poravimą, o E. Dulaitienė — šiaudelių traukimą, slizikų saujos skaičiavimą, šunų šerimą slizikais, vištų traukimą, pašnekesių klausymą, šiukšlių bėrimą. Tuo tarpu J. Balys ir J. Mickevičius vėl visus ateities spėjimus be išimties laiko kalėdiniais. Tai patvirtina 99 proc. 1988—1989 m. naujai gautos medžiagos. Tačiau, išskyrus smilgelių traukimą, visi būdai buvo naudojami ir Naujųjų metų išvakarėse.

Dalis spėjimų turėtų būti vietinės kilmės. Palyginus su 1880 m. M. Zabiellino paskelbtais 37 rusų kalėdiniais ateities spėjimais, Lietu-

voje randame tik 10 jų atitikmenų: kepurių (dubėnų) vertimą, vištų traukimą, apavo metimą per tvorą, malkų nešimą, laimės liejimą, spėjimą su veidrodžiais, tiltelio darymą, šukas su rašteliais po pagalve (27,9—28).

Ateities spėjimai buvo ypač populiarūs tose šeimose, kur daugiau jaunimo. Žemaitijoje ir Suvalkijoje jie uždaresni, tik savo šeimose. Aukštaitijoje ir Dzūkijoje, kur žmonės dar kaimuose gyveno, — kolektyviškesni: čia jaunimas bėgdavo ir kaimynų kalbų pasiklausti, kaimyno malkų spėlionėms atsinešti; ir pas kaimyno gyvulius nubėgdavo. Suvalkiečiams ir žemaičiams tokie ateities spėjimo būdai sunkiai suprantami.

Paprastai šeimose praktikuojami 1—4 spėjimo būdai, o kai jaunimas judresnis — ir po keliolika. Iš viso čia aprašoma 50. Sąlygiškai ateities spėjimus galima būtų suskirstyti į keletą grupių: spėjimai prie stalo, lauke, spėjimai iš apavo, pagal gyvūnus, „loterija“, liejiniai—degėstai—vanduo, spėjimai su veidrodžiu, sapnai. Skirstymas į pogrupius sąlyginis, nes tas pats spėjimo būdas gali priklausyti keletui jų. Matyt, patys seniausi ir populiariausi yra spėjimai prie Kūčių stalo — juos praktikuodavo tiek vedė, tiek ir jaunimas; kitoki spėjimai — jau jaunimo veiklos baras. Dar labai populiarūs buvo šunų lojimo klausymasis, malkų nešimas, tvoros miėtų skaičiavimas.

Spėjamos ateities diapazonas labai siauras — ištekės, ves, mirs, persikels į kitą vietą, derlingi — nederlingi metai, retai būsimi vaikai: Spėjimuose sėkmingai derinama rimtis ir žaismingumas.

Daugiausia klausimų kelia spėjimai su veidrodžiais. Veidrodis plačiau į Lietuvos valstiečių buitį įėjo tik XIX a., tad ir pats spėjimo būdas negali būti senas. Žinoma, jis galėjo užimti ir vandens vietą. Rusijos dvaruose su veidrodžių pagalba pradėta burti XIX a. pradžioje ir tai aiškinama kaip atneštinis iš svetur reiškinys (27,23-24). Lietuvos dvaruose matyt panaudoti anksčiau: juos išpopuliarinti galėjo padėti legendiniu lapės Jogailaičių dvaro magas Tvardovskis (švabas Lorenz Dhur) — jis pagaminęs veidrodį, galintį apsaugoti nuo ligų, piktųjų dvasių, blogos akies ir kitokių negandų, atnešti sėkmę meilėje. Su šiuo veidrodžiu Tvardovskis užimdavo Žygimantą Augustą, iššaukdavo Barbaros Radvilaitės vėlę ir tuo įgijo karaliaus malonę. Tvardovskio ranka rašyta burtų knyga buvusi prirakinta saugoma Vilniaus jėzuitų akademijoje ir iš ten sensacingai pavogta. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą apie Tvardovskį daug kas žinojo. Seni žmonės pasakodavo, kad jis buvęs velniui pasidavęs, nelabasis pasigriebęs jo sielą ir gabenęs į pragarą. Tačiau skrendant viršum Žemaičių Kalvarijos, suskambėję bažnyčios varpai, suvirpėjusi pono Tvardovskio širdis Dievą prisiminus... Jis užgiedojęs šventą giesmę, ir raguotasai paleidęs vargšę vėlę iš savo kibių nagų. Krisdamas žė-

mėn kerėtojas užkliuvęs už mėnulio, ten ir po šiai dienai tebekyburiuojantis. Tamsios dėmės mėnulio pilnatyje — tai Tvardovskio vėlės šešėlis (18,37-39).

PRIE STALO.

Smilgelė s. Nėra Lietuvoje kito tokio augalo, su kuriuo būtų taip lyginamas žmogaus gyvenimas, kaip kuklutė ant Kūčių stalo dėdama pievų smilgelė. Su jos traukimu iš po šventinės staltiesės susiję nemaža ateities spėlionių. Tai labiausiai paplitęs ir bene seniausias kalėdinis ateities spėjimo būdas.

Smilgeles traukdavo sėdint prie stalo, po vakarienės, rečiau — valgant vakarienę (Kražiai, Plungė), kartais ir 12 valandą. Traukti mėgo visi — vaikai ir suaugę. Paprastai traukti buvo galima tik vieną kartą (Adučiškio apyl. spėdavo ir iš trečio karto). Buvo nusistovėjusi traukimo tvarka — visi vienu metu arba paeiliui. Kai kur pirmas traukdavo tėvas (Raseinių, Skuodo raj.). Traukdavo nežiūrėdami, dešine ranka, dviem pirštais. Smilgas traukdavo ir iš po stalu padėto krepšio (Nociūnų apyl., Kėdainių raj.). Būdavo imama ir po dvi smilgas — abi dešine ranka kartu, ištraukus smilgos greičiai kišamos už nugaros ir viena jų perimama į kairę ranką. Jeigu dešinėje rankoje lieka ilgesnė — laimingas ženklas (Veiviržėnų, Pėžaičių apyl.).

Ką iš smilgos norėdavo „sužinoti“, nusistatydavo iš anksto. Antai Ariogalos apyl. tėvas sakydavo: „Vaikai, traukim linus — žiūrėsim, kurio linai bus šiais metais geresni“ ir pan. Ištrauktus šiaudelius palygindavo — kieno ilgiausias. Populiariausia buvo spėlioti, ar ilgai gyvens ir ar ves. Jeigu prie ištraukto šiaudelio prikibęs antras — vedybų ženklas. Kupiškio apyl. mergaitės sakydavo, kad jeigu šiaudelis ilgas, tai toli ištekęs arba bus aukšto ūgio būsimasis, jei trumpas — žemas (3,211); jei vyras ištraukia ilgą šiaudelį, tai iš toli gaus žmoną (Jurbarkas, Seredžius). Vyras dažniau spėdavo apie vasaros žmonių, moterų — linų ilgumą — tai spėlioti ypač mėgo aukštaičiai.

Pakruojo apyl. mergaitės šieną dar traukdavo pluošteliais — jeigu smilgelių porinis skaičius — ateinančiais metais ištekęs. O Spirakiuose (Panevėžio raj.) mūsų amžiaus 4-ame dešimtmetyje, iš po staltiesės ištrauktą šieno pluošto ilgį matuodavo saujomis — kiek saujų išsiteks ant smilgelių, tiek dešimtmečių gyvens.

Moterys, ištraukusios ilgą šiaudelį, o dar su galvena, džiaugdavosi, kad bus geras linų derlius. Vyrams ilgas šiaudelis, ir dar su varpa, pranašavo derlingus metus, gerą vasarą. Kuris iš po staltiesės išitraukia ilgesnį šiaudelį, tai tam ateinančiais metais teks

linai sėti — jie auga aukšti, pluoštas bus ilgas (3,211).

Ateitį spėdavo iš daugelio augalo žymių (jų net 14): ilgas stiebelis — ilgas ir gražus gyvenimas, ilgi linai, geras vasarojus, laimė, turtas, pasisekimas, vedybos, aukštas vyras, toli nutekės; storas — turtas, ilgas gyvenimas; su gumbu — turtingas, vargas, bėdos; šakotas — turtas, laimė; skarotas — turtas; su lapeliais — turtas; su sėklėlėmis, galvute — derlius, galvočius. Blogi ženklai: trumpas — nelaimė, neturtas, trumpas gyvenimas, mažas vyras; kreivas — nelaimės; plonas — vargas, greitas palūžimas; lūžęs — vargas, greita mirtis; sutrešęs — ligos; susirangęs — vargas; ilgas lygus — trumpas ir nelaimingas gyvenimas.

Šiaudelius vėl dėdavo po staltiesę, jų numesti negalima, kadangi laikyti šventais (Dzūkija).

Š e š ė l i a i. Daugelyje Lietuvos vietų stovint arba jau susėdus prie Kūčių stalo, paslapčiomis stebėdavo vieni kitų šešėlius, tame tarpe ir savo. Tai darydavo ir po vakarienės meldžiantis (Radviliškio, Zarasų raj.). Daugiau tai mirties spėlionės: kieno nors šešėlis be galvos (Kelmės, Kėdainių, Kupiškio, Vilkaviškio raj.), matyti du šešėliai (Rozalimas), visai nematyti (Valkininkai), neaiškus (Ignalina), susilieja su liemeniu (Šimonys), be kaklo (Velžis), matyti dalis šešėlio (Šimonys), sprandas be įlinkimo (Panevėžio raj.), kurio tamsiausias šešėlis (Kapčiamiestis), panašus į karstą (Kupiškio apyl.) — ateinančiais metais tas mirs. Gali mirti ar susirgti ir tas, kurio šešėlio besimeldžiant po vakarienės nematyti (Kaišiadorių, Radviliškio, Zarasų raj.). Šešėlių reikšmė kartais buvo aiškinama skirtingai. Antai Panevėžio ir Kupiškio (Šimonių apyl.) raj. sakydavo — kad jeigu šešėlis ilgas, tai ilgas ir gyvenimas, o Širvintų raj. atvirkščiai — greita mirtis. Tai priklausė nuo aiškintojų vaizduotės.

Todėl kitas šeimnininkas, ruošdamasis Kūčioms, stengdavosi taip taisyti balaną ar pakabinti lempą, kad visi šešėliai būtų gražūs. Prieiškiškai per Kūčias dėl tos pačios priežasties stengdavosi būti ypač tvarkingi, gražiai susišukavę.

P a b i r o s. Kalėdų rytą (kartais tuoj po Kūčių vakarienės) aukštaičiai, dzūkai ir suvalkiečiai šieną nuo Kūčių stalo nešdavo gyvuliams — paprastai tai šeimnininko darbas. Šieną keldavo atsargiai, kad anei šapelis nenukristų (Prienu). Jei visas šienas nuo stalo švariai pakyla — šeimoje bus santaika, laimė, o jeigu lieka padraikų, dar ir ant grindų nukrinta, šeimą lydės nelaimės, netvarka (Alanta).

Šeimnininkas apžiūrėdavo pabiras. Ypatingos sėkmės ženklai — sėklos, taip pat ir lauko augalų (aukštaičiams visos sėklos vienodos reikšmės sėkmės ženklas, dzūkams — grūdų sėklos) — jei pabirų daug, metai bus derlingi, jei mažai — prasti. Jei rasdavo kviečio, ru-

gio, dobilo, avižos grūdėlių ar žirnių, tikėdavosi gero jų derliaus. Derlingus metus pranašaujantčios ir gausios smuikių šapelėlių, lapelių pabiros (Noriūnai, Kėdainių raj.). Lapeliai reiškia, kad gerai peržiemos gyvuliai (šienas į kluoną suvežtas sausas). Jeigu likdavo stambių šieno pluoštelių, — gyvuliams žiema bus bloga — šienas neišdžiūvęs suvežtas (Valkininkai). Kai ant stalo visai nieko nelieka — bus nerdingi prasti metai, sausa vasara. Simno apyl. grūdų ieškodavo nuo Kūčių stalo paimtoje šieno saujoje, o Balninkų apyl. (Molėtų raj.) — krepšyje, kuriuo Kūčių vakarui nešė šieną. Kiti pagal tai, kokių grūdų daugiausia išbirę, spėsdavo, kas ateinančiais metais geriausia derės, ką anksčiausia ir ko daugiausia reiks sėti.

Skaičiavimas. Būdavo ir tokių namų, kur vakarienės metu skaičiuodavo žirnius, pupas, pupeles, riešutus (Kauno, Kupiškio, Sakų raj.), net lėkštėje likusius (7,219) ar iš šaukšto išbirusius kviečius (Avilių apyl., Zarasų raj.) — poriniai ar neporiniai metai. Kartais motinos ir tyčiomis dukroms slizikus suporuodavo (Molėtų, Ukmergės, Svenčionių raj.). Kitur imdavo tiesiai iš dubens saują slizikų ir žiūrėdavo, poromis ar ne poromis (Balninkų apyl.; Kupiškis. 3, 211).

Javų bėrimas. Pakilus nuo stalo vienas iš tėvų berdavo grūdus, o vaikai gaudydavo — kuris daugiau sugauna, tas bus turtingesnis (Veiverių apyl., Prienų raj.; Pašvitinio apyl., Prienų raj.; Panevėžio raj.). Pasvalio apyl. šeiminkė berdavo ant aslos saują žirnių — mergaitės skubėdamos rinkdavo ir skaičiuodavo, lyginis ar nelyginis skaičius — ištekęs ar neištekęs. Kitur tėvai įduodavo vaikams po mažą maišelį ir sustatydavo ratu. Paskui berdavo žirnius — kurliam įkris daugiau, tam didesnę dalį reikės skirti (Rokiškis. 1,12). Kiti atsinešdavo iš klėties žirnių, pasidalindavo po saują ir skaičiuodavo.

SPĖJIMAI LAUKE

Šiaudų traukimas. Šiaudus traukdavo iš stogo, kūlio, nuo aprištų obelių, iš patalo. Šiaudą iš stogo kuri mergina ištrauks ilgiausią, ta pirma ištekęs (Meškučių apyl., Marijampolės raj.; Simnas). Geriausias šiaudas su varpa: ūkininkui — derlingi metai, o jei be varpos — blogas rugių derlius (Pasvalio apyl.); mergaitėi varpa — vestuvės, be varpos — vienvė (Laukuva, Skaudvilė). Traukdavo mergaitės šiaudus ir kuokšteliais: šiaudai porom kuokšteliai — „poringi“ metai (Kuktiškių apyl., Utenos raj.; Kupiškio raj.; Zemaitkiemio apyl., Ukmergės raj.; Liubavas). Kupiškio apyl. šiaudus traukdavo dantimis; jei porinis skaičius — vedybos). Būdavo, kad kuris nors vaikinys veda daugelį susikibusių ir užsimerkusių mergaičių

į klotiną arba į daržinę, kur yra nekultų javų. Jei kuri užsimerkusi dantimis ištrauks grūdingą varpą, gaus turtingą vyrą, ir atvirksčiai (Kupiškio apyl. 1,15). Rasevietės pagal šiaudų skaičių sprendavo, po kiek metų ištėkės. Traukdavo norėdamos sužinoti ir kitas būsimos vyro ypatybes: ilgas ir nariuotas šiaudas — ištikimas, storas šiaudas — turtingas, plonas — neturtingas (Šilalės raj.).

Jeigu vyrai iš šviežių šiaudų kūlio išsitraukia šiaudą su sveika varpa — bus geras derlius (Vidiškių apyl., Ukmergė raj.). Mergaitės dar imdavo po saujelelę ilginių šiaudų ir juos suskaičiuodavo — jeigu šiaudai poromis — ateinančiais metais ištėkės (Ukmergės raj.).

Per Kūčias po pietų aprišdavo keletą obelų ruginiais šiaudais. Pavalgius vakariene eidavo prie šių obelų ir traukdavo šiaudus. Kurio ilgiausias — tas gyvens ilgiausiai, kurio trumpiausias — trumpiausiai. Sulyginus visus ištrauktus šiaudus, sprendavo ir kas po ko šeimoje mirs (Liubavas).

Jaunimas sugulus šiaudus traukdavo ir iš po savo pakloto: kurio šiaudas būdavo ilgesnis, tas ilgiau bus jaunas ir sveikas, kurio trumpiausias — trumpiau gyvens (Mosėdžio apyl.).

Š u n ū l o j i m a s. Po Kūčių vakarienės bėgdavo į kiemą klausytis, iš kurios pusės šunys loja (Marijampolės raj. nešant malkas. Žinoma atveju, kai tai darydavo ir prieš vakariene arba 12 val.). Tai įvairiose Lietuvos vietose jaunimo, ypač merginų mėgstamas užsiėmimas. Tik skuodiškiai vyrai labiau už merginas mėgo šunų klausytis.

Klausymo pradžia sutartinė. Aukštaitijoje (Biržų, Pasvalio, Švenčionių, Zarasų raj.) ir Žemaitijoje (Šilalės, Tauragės raj.) suklūstama išnešus iš troyos šiukšles. Kupiškio apyl. jas išbėrus iš sterblės kryžkelėje (3,211—312). Kartais atsistojus (arba prie) išpiltų pelenų (Platelių, Skaudvilės, Vabalninko apyl.), į tą vietą, kur kiaulė pjauta (Gudelių, Mardasavo, Merkinės. Vociūnų, Paliūnavo apyl., Varėnos raj.) arba svilinta (Griškabūdžio apyl., Vilkaviškio raj., Kalvų apyl., Kaišiadorių raj.). Mat, toje vietoje, kur buvo svilinta kiaulė, buvo geriau girdėti (Vladipolio k., Kalvių apyl., Z. Zilinskienė).

Kitų vyrai, kad mergos daugiau vilčių turėtų, ir specialiai šunis palodydavo. Ir pačios mergos tarškindamos šaukštais šunis kviedavo (Laukuva), o kitos juos uždarytus ir iki vakaro nelakintus laikydavo, kad vakare išleisti geriau lotų (Rozalimas). Sustoję pasiklauso ir mano žiną — iš rytų, vakarų, pietų ar iš šiaurės atidundės piršliai, o vaikinams čia ženklas, kad toje pusėje ieškoti mergelės reikia.

Svarbu ir kaip šunys loja. Jeigu labai — bus daug piršlių (Smilgių apyl., Panevėžio raj.), greit atvažiuos (Kapčiamiesčio apyl.), lė-

tai loja — teks palaukti, o jei tyli — nė nelauk. Jei šunų balsai iš skirtingų pusių pasigirdavo, tai ir ginčų būdavo savas įrodinėjant. Jeigu ne vienas lodavo, sprendavo pagal pirmo išgirsto kryptį arba iš to, kurioje pusėje daugiau lojo.

Buvo stebima ir savų šunų elgsena. Kupiškyje ir Skaudvilėje piršlių laukdavo iš ten, į kur nusigręžęs šuo loja. Kitur sakydavo, kad jei savas šuo amčioja — našlys įsižiūrės. Geras ženklas ir kai lauke būdama mergaitė išgirsta varant iš trobos šunį (Šilalė). Vestuvės namuose bus ir jeigu šuo suloja per Kūčių vakarienę.

G a i d ž i ų g i e d o j i m a s. Prie senų, retų spėjimo būdų, matyt, priklauso ir spėjimas iš pirmo gaidžio balso — iš kurios pusės išgirs, iš ten bus piršliai (Skuodo raj.; Zeimelio apyl.).

V ė j o k r y p t i s. Piršliai gali būti ir iš tos pusės, iš kurios vėjas pučia — (Kupiškio, Papilio (Biržų raj.), Šilalės, Simonių, Tverų (Plungės raj.) apyl., Biržų raj. (Pačeriaukiškės apyl.) merginos apsisukdavo tris kartus, berdavo šiukšles ir žiūrėdavo, į kur jas vėjas neša — iš ten piršliai atvažiuos. Griškabūdžio apyl. dar prieš vakarienę berdavo aukštyn pelenus — į kurią pusę pelenai pasuka — iš tos pusės bus vyras. Kupiškio apyl. iš vėjo piršlius spėdavo tik kai šunų nesigirdėdavo.

T v o r o s. Mergaitės, rečiau vyrai, apglėbia darželio tvoros mietus arba pinučius ir skaičiuoja. Gana dažnai skaičiuodavo ir nuo stulpelio iki stulpelio, nuo tvoros pradžios iki pabaigos. Dažniausiai skaičiuodavo poromis — užbaigus poriniu skaičiumi — bus poriniai metai.

Būta ir specialių skaičiuočių. Einant palei tvorą daužydavo ranka arba rykšte per mietus ir sakydavo: „Baslys!, Baslienė!“ ir t. t. Kai tvora užsibaigdavo „basliu“ — ištekės, kai „basliene“ — liks mergauti (Vadatkai). Sakydavo ir „Kuinas!, Kuinelis!“ — užbaigus „kuinu“ — gaus našlį, „kuineliu“ — berną (Vabalninko apyl.), arba „Našlys!, Baslys!“ ir t. t.

Jei berniokas ar mergaitė per Kūčias kur nors eidavo, tuo pačiu tikslu skaičiuodavo pakelės medžius, tvoras, stulpus (Pasvalio apyl.).

M a l k o s. Jaunimas, ypač paaugliai, visur Lietuvoje po Kūčių vakarienės skaičiuodavo Kalėdoms atneštus pagalius — čiumpa iš pastogės, malkinės ar priemenės ir bėga vidun. Kupiškėnės bėgdavo ir basos. Užpaliuose (Utenos raj.) malkas nešdavo 12 val. Kupiškyje, Plateliuose, Šimkaičiuose spėjimui malkų atnešdavo iš svetimos pastogės — sakydavo, kad tokios geriausia tinka. Atneštus į trobą pagalius dėliojo poromis ant aslos. Jeigu glėbys porinis — ateinantys metai bus poriniai, neporinis — dar metus teks mergauti, su vainikė-

liu pabūti. Kartais neporinis skaičius reiškė jaunikį našlį (Balbieriškis). Ignalinos ir Rokiškio (Obelių apyl.) raj. buvo galima nešti ir skaičiavimą kartoti iki 3-jų kartų.

Būdavo ir jungtinių spėjimų — mergaitė, bėgdama malkų, išgirs lojant šunį — iš tos pusės bus piršliai (Kupiškis), arba jeigu malkos glėbyje poromis, 12 val. dar eidavo klausytis šunų (Viekšniai).

Malkų kapojimas. Malkų skaldymo garsai Kūčių vakare — blogas ženklas (Čedasai). Tas pats kalimo, tašymo (Švenčionys), pjovimo, lentų stuksenimo (Avilių apyl.) — išgirdusiam tai ar-tėjančios mirties ženklai.

Obels šaka. Vyresni berniukai ir mergaitės užsimerkę atbulomis eidavo į sodą. Jei atsimušdavo į jauną obels šaką — gaus antrą pusę jauną, jei į seną — gaus seną (Pečeriaukiškės apyl., Biržų raj.).

Bėgimas apie trobą. Pavalgius vakarienę bėgdavo arba eidavo (Kupiškis) 3 kartus apie trobą, kartais basomis (Lazdijų, Panevėžio raj.). Būdavo ir 12 ratų bėgančių (Alytaus, Rokiškio raj.). Apibėgus paskutinį kartą, žvilgterdavo pro langą — vieni pro tą, prie kurio valgė, kiti pro galinį ar kur yra veidrodis — svarbu, kad ten viduje tuo metu nieko nebūtų. Jeigu pasivaidena jaunieji, šokančios poros arba vyriškis (Duokiškis) — ištekės, jeigu pamato karstą arba save — mirties ženklai, jei niekas nepasirodo — pasiliks kaip buvus (Varėnos, Lazdijų raj.). Girkalnyje sakydavo, kad norint pamatyti mylimąjį arba mylimąją, reikia apie trobą apnešti silkės galvą, likusią nuo Kūčių vakarienės. Mergaitės kartais paskui save temdavosi ir akėčias (Šilalė). Sakydavo, kad jeigu kuris nors iš jaunų žmonių pamato lauke paliktas akėčias, nei viena to kaimo mergina tais metais neišeis už vyro (Aradninkų k., Adutiškio apyl., A. Vileitienė, gim. 1908 m.).

Zeimelio apyl. kuris nors Kūčių vakarienės metu atsilauždavo pyrago ir išeidavo į lauką pasižiūrėti pro langą — ties kuriuo iš viduj likusių pamato karsto šešėlį, tas pirmas iš šeimos ir mirs (6,75). Galima pamatyti ir „radynas“. (Vaizduotės galimybes didino apšalę langai).

Mergaitėms porinių metų ženklas ir tuomet, kai trečią kartą bėgdama apie trobą sutinka vyrą (Panevėžio, Šilalės raj.) Kitos ir specialiai bebėgdamos atsigręždavo, žiūrėdavo, kas vejasi: jei berniukas — ištekės (Šilalė).

Klausymas iš po langų. Pavalgius vakarienę jaunimas paslapčiomis eidavo prie kaimynų langų pasiklausyti šnekos. Eidavo patys padūkiausi. Tai vienas retesnių atelties spėjimo būdų, gatvinių

kainų gyvenimo liekana. Daugiausia reikšmės buvo teikiama žodžiams, kuriais vaikai buvo siunčiami miegoti. Žodžiai „eik“ (Ignalinos raj.; Pabaiskas, Ukmergės raj.; Marcinkonys, Varėnos raj.), „bėk“, „judinkis“, „skubėk“ (Marcinkonys) reiškė būsiant vedybas. Žodžiai „sėsk“, „sustok“ ir pan. reiškė, kad teks dar likti namuose (Marcinkonys). Kreipinys į vaikus „Vaikai, ateikit, nusirenkit, eisim gulti“ reiškė, kad tas, kuris klauso, šeimai tinka. Kreipinys „Ko čia trainiojatės! Eikit iš čia! Gulti metas“ — nesėkmės ženklas (Griškabūdžio apyl.; Pabaisko apyl., Ukmergės raj.). Apie ateitį dažnai sprendavo ir pagal pirmą išgirstą žodį: pvz., „oras“ — pasikeis gyvenimas, „važiuoja“ — sulauksi piršlių (3,211).

Buvo gyventojų, kurie pajutę, kad jų klausosi, tycia imdavo apkalbėti klausytojams rūpimus žmones, tad kartais tos nuogirdos ir išsipildydavo. Laikyta, kad išgirdus geras kalbas, bus laimingi metai, blogas — blogi (Kupiškio, Šaukoto, Vadatkų apyl.).

Panaši prasmė buvo teikiama ir nugirstai preivių šnekai: „sėsk“ — neišėkės, „eik, eik“ — ištekės (Krikonių apyl., Ignalinos raj.). Merginos dažniau klausytis eidavo prie tų namų, kur yra daug vyrų. — Jeigu troboje kalbantieji tą patį vardą sumini 3 kartus, buvo laikoma, kad tai jai skirtojo vardas.

SPEJIMAS IŠ APAVO.

Pė d a v i m a s. Mergaitės nuo sutartos vietos — galinės sienos, galinio lango ar stalo kampe dėliodavo (vienoje linijoje) durų link savo apavą — tą, kuri pirmoji pasieks slenkstį ištekės (Pasvalio, Rokiškio, Ukmergės raj.).

Betygalos apyl. (Raseinių raj.) eidavo gretomis dedant pėdą prie pėdos — kuris pirma prieis prie durų, tas pirmas išeis. Kitur, kai eidavo vienas, namų apleidimo ženklą laikė, jeigu eidamas ant slenkščio pirma uždėjo dešinę koją arba slenkstį pasiekdavo poriniu batu (pradedant skaičiuoti nuo pirmojo žingsnio).

A p a v o n u s p y r i m a s. Mergaitės atsistodavo lygia greta prie stalo kambario gale arba viduryje ir sviesdavo nuo kojos šliurę ar kaliošą durų link. Jeigu nukrinta smagaliu į duris — išeis, o jei kulnu ar šonu — dar metelius pašoks jaunimėlyje (Betygala, Dotnava, Griškabūdis, Kupiškis, Mauručiai, Pilviškiai, Skaudvilė, Skuodas, Silalė). Jeigu mesdavo drauge keletas. — išeis tas, kurio nukris arčiau durų (Kudirkos Naumiestis). Kitur viena, paprastai vyresnioji, būdavo apsiavusi medinėmis klumpėmis. Kai spirdavo, tai jos klumpės nukrisdavo toliausiai. Būdavo žiūrima pirmiškumo: vyresnioji turėdavo ištekėti pirmoji, o paskui pagal amžių sekančios (Tauragnų

apyl.). Kartais pagal bato smaigalio kryptį spėdavo, iš kur bus jaunikis ar nuotaka.

Kai samdinio mestos klumpės nosis atsigrežia į duris — ženklas, kad darbo jam reiks kitur ieškoti, jeigu į duris kulnas — liks tarnauti (Bartninkų apyl., Vilkaviškio raj.). Kitur sakydavo, kad jeigu apavas gražiai apsiverčia — ilgai gyvensi, jeigu kniūbsčias nukrinta — kitais metais mirsi (Kudirkos Naumiestis).

Zinoma, kai šliurę nuo kojos link kitos sienos spirdavo nuo slenksčio (Svėdasai) ar įnešus kibirą vandens (Vilkaviškio raj.). Prienų raj. (Tulauskų k., Veiverių apyl.) apavą merginos nuo slenksčio spirdavo basnirčiom apibėgusios trobą. Iš smaigalio krypties sprendė, iš kur bus vyras. Veiverietės klumpes mesdavo ir praeiviams įkandin — į kur krisdama atsisuks, iš ten bus piršliai.

Apavo metimas per galvą. Atsistodavo arba atsisėdavo kambario viduryje nugara į duris (už 2—3 metrų) ir sviesdavo per petį ar galvą ant kojos pirštų galiukų užkabintą apavą durų link (kartais mesdavo ranka). Kupiškėnės merginos guldavo aukštelninkos ant grindų galva į lauko duris ir nuo pakeltos kojos per galvą mesdavo šliurę (Naujametinis. 3,213).

Ateitis spėjama iš apavo padėties durų atžvilgiu (kartais aiškina nevienodai). Jeigu į durų pusę atsisuka smaigalys — per jas jis piršliai arba pati iškeliausi, jei kulnas — metus dar pabūsi, — Anykščių, Kelmės (Kražiai), Kėdainių (Šėtos apyl.), Radviliškio, Utenos raj. Kiti aiškindavosi priešingai: smaigalys į vidų — atves svečių, t. y. piršlius (Surviliškio, Panevėžio, Ylakių apyl.). Treiems būdavo svarbu, kad tik prie durų nukristų (Kaunas), o jeigu nukrinta kniūbsčias — mirtis, nelaimė, aukštelninkas — laimė, ištekėsi (Lapiai, Klaipėdos raj.).

Apavo metimas per stogą. Mesdavo klumpę, kaliošą ar batelį — į kur bus smaigalys, iš ten bus jaunikis ar nuotaka. Jeigu klumpė per stogą neperlėkdavo, tai dar metus reikės mergauti (Ariogalos, Avilių, Balninkų, Panevėžio, Zarasų, Žeimelio apyl.).

Apavą mesdavo dar per vartus ir per tvorą — jeigu įsminga į sniegą smaigaliu — ištekės (Šilalė); į kurią pusę bus smaigalys, iš ten piršliai atvažiuos (Panevėžys).

Pasakojama, kaip viena mergina Žemaitijoje niekaip nesuradusi numesto batelio; tik po kiek metų, ištekėjusi, išsikalbėjo, kad jis įkrito į tuo metu pro šalį važiuosio vaikiną, dabar jau jos vyro, roges.

Apavo niekojimas. Sudėdavo po vieną vyriškus ir moteriškus (kartais vien moteriškus) batus į geldą ir stipriai niekodavo — kurio batas pirmiausia iškris, tas sukurs šeimą, į kurią pusę

kris, iš ten bernas atvažiuos (Kvėdarna). Žemaitijoje mergaitės sudėdavo į geldą kurpaites ir staigiai išmesdavo į viršų — kurios apavas pirmiausia nukrinta, ta ateinančiais metais tikisi tapti moteriške (4,454). Kražiuose apavą per petį į durų pusę kratydavo iš maišo: kurio pirma iškriso — tas išeis iš namų. Kiti, iš anksto priskyre prasmę, sprendavo kieno batas iškrinta — vyro ar moters (Alovė, Alytaus raj.; Vadatkai; Naujamiestis, Panevėžio raj.). Kartais batus kratydavo vien merginos (Varėnos raj.).

Jonavoje seniausias šeimos narys sudėdavo visų batus į rėtį. Paskui visi iš eilės nežiūrėdami griebdavo po batelį. Jei mergina sugriebia vyrišką, — ištekęs, vyras moterišką — ves, o jei ne — laimė dar ateinančiais metais po šalį praeis (25,16).

SPĖJIMAS PAGAL GYVŪNUS.

Žvirblių gaudymas. Mergaitės eina su žiburiu į daržinę kelti žvirblių, kurie puola į šviesą: kuri pirmoji sugaus žvirblį, ta tikra, kad ištekęs (Žemaitija. 4,454). Naujametinis spėjimas. Vienintelis užrašymas.

Vištų gaudymas. Dar pirmame mūsų šimtmečio ketvirtyje daugelis naminius paukščius žiemą laikydavo čia pat troboje, po duonkepe krosnimi. Rankomis ar su kačerga mergina išsitraukdavo vištą (kai gyvenamame name nelaikė, eidavo gaudyti į vištidę) — jei višta sena — seną vyrą arba našlį gaus, jei jauniklę — atjos jaunas pirštis (Griškabūdis, Kvėdarna, Pilviškiai, Lazdijai). Išsitraukusi seną vištą šiaurietė ruošdavosi senmergiauti, jauną — tekėti, seną gaidį — už senbernio eiti. Kupiškietė iš vištos amžiaus sprendavo, po keilerių metų ištekęs; jeigu kupiškėnuose už uodegos traukiama višta tyli — ženklas, kad traukikas gaus gerą žmoną, jei kudakuoja — žmona bus rėksnė (3,211). Rokiškio jaunimas paukščius tvarte tamsoje gaudė, o Radviliškio kirsdavo rykšte: merginoms vedybų ženklas — jeigu pasitaiko gaidys, vyrams — višta.

Paukščių lesinimas. Užrašyta gana įvairių ateities spėjimų pagal gaidžio ir vištos elgesį lesinant. Kambario viduryje merginos pasipildavo po krūvelę grūdų ir išleisdavo iš papeckio gaidį (Panevėžio apyl. prieš paleidžiant gaidį dar apnešdavo apie grūdų krūvelę) — ta mergina, iš kurios krūvelės gaidys pradės lesti, ištekęs pirmoji (Dieveniškų apyl., Šalčininkų raj.; Žeimelio apyl., Lazdijų, Panevėžio ir Zarasų raj.). Laikant rankoje gaidį, po snapu kišdavo vandens dubenį — jei gaidys žiūri į vandenį — mergina ištekęs, jei nežiūri — neištekęs (Rozalimo apyl.). Merginos pavoždavo gaidį po kubilu ir pasipildavo po krūvelę grūdų. Jei išleistas gaidys sulesa visus grūdus — ištekęs, jei kur koks palieka, dar metus teks mergauti.

Kurios grūdus sulesia pirmiau, — ta turės pirma ir ištekėti (Naujametinė spėlionė. 6,76—77). Arba padeda aukso žiedą, kreidos gabalą ir duonos gabalą. Atneša vištą. Jei pirma griebis žiedą — mergina ištekės, kreidą, — mirs, duoną — vargingai gyvens (Panevėžys. 1,15).

Iš paukščių elgesio spėdavo ir apie būsimą vyrą. Velžio merginos padėdavo duonos, grūdų ir vandens — jei gaidys lesa duoną — gaus vyrą dykaduonį, jei grūdus — darbininką, jei geria — girtuoklį. Viešintose taip lesindavo ir girdydavo vištą: jei višta pirmiau lesa — vyras bus ne girtuoklis, jei pirmiau geria — girtuoklis. Varėnos raj. ir Zarasų miestelyje statydavo veidrodį, dėdavo dubenį vandens, paberdavo grūdų — jei gaidys ar višta puls prie veidrodžio — vyrą gaus gražuolį, jei prie grūdų — gerą gaspadorių, jei prie vandens — girtuoklį. Jei drauge įleidus gaidys dar kapoja vištą — sakydavo, kad gaus vyrą mušiką. Kitas dar vištą įstato į dubenį vandens: jei višta greitai iššoka — išeis už negeriančio vyro, o jei purtosi — gaus girtuoklį.

Vyresnieji pagal paukščių elgesį sprendavo ir apie derlių: Griškabūdžio ir Batnėlavos (Kauno raj.) apyl. įberdavo į 3 lėkštutes grūdų: miežių, rugių, avižų ar kviečių (Punsko apyl. supildavo krūveles. 15,225): iš kurios lėkštutės pirmiausia višta pradės lesti, tie javai geriausia tais metais derės.

Spėjimas iš gyvulių. Merginos eina į tvartą ir tamsoje gaudo avis. Jeigu sugauna aviną — tais metais ištekės, jei avį — dar neištekės (Silalės raj.; Pakruojo apyl. 13, 262). L. Jucevičius nurodo, kad vedybinę sėkmę lėmė ne tik patamsyje sučiuptas avinas, bet ir jautis (Naujametinis spėjimas. 4,54). Plungiškiai avis tamsoje pešdavo — kokios spalvos bus išpeštos vilnos, tokie bus ir tavojo plaukai.

Aukštaitės, skirtingai nuo žemaičių, ateitį labiau mėgo spėti iš stambiųjų raguočių: iš anksto pasirenka karvę ir, pavalgčius Kūčių vakarienę, eina pasižiūrėti, ką ji veikia; jeigu stovi — mergina ištekės, jeigu guli — dar liks netekėjusi. Kurklių (Anykščių raj.) merginos eidavo į svetimą gurbą — jeigu pirmiausia pataiko jautį (vyras — karvę), — metai bus poriniai.

Bandelės šunims. Mergaitės dėdavo į eilę ant slenkščio (Dieveniškų, Kaišiadorių, Vabalninko apyl.; Naujametinis — Zemaitija. 4,454), aslos (Nociūnai, Kėdainių raj.) ar suolo (Balninkų apyl.) po specialiai iškeptą bandelę (Dieveniškų apyl.; Zemaitija), sliziką ar duonos gabaliuką (Ukmergės raj.) ir įleisdavo šunį; kurios bandutę šuo pirmiausia pagriebs, ta pirmoji ir vyrą gaus. Kupiškėnai, vaikinai ir merginos, po Kūčių vakarienės pakilę iš užstalės imdavo

po saują slizikų ir išdėliodavo ant žemės išilgai gryčios, palikdami takus praeiti, ir įleisdavo iš lauko šunį. Prie kurios slizikų eilės šuo prieina ir griebia ėsti, toji mergina ar vyriškis ateinančiais metais ištekės (3,211). Kitur, kad geriau griebtų bandeles, šunį laikydavo per dieną uždarytą ir nešertą (Musninkų apyl., Širvintų raj.). Kitos spėjikės išdėliodamos slizikus ir patinkančių bernų vardais įmindavo (Balninkų apyl.). Kokį vardą turintį sliziką šuo pirmiausia suėda, tokiu vardu bus vyras.

Panevėžio raj. duonos gabaliukus dėdavo į saldų vandenį; jeigu suo pirmiau pradeda ne ėsti, o vandenį lakti — lakintoja gaus vyrą girtuoklį.

LOTERIJA.

Ke purių vertimas. Ima tris kepure, dubenėlius ar lėkštutes, dar kiti — puodukus, ir deda ant suolo ar stalo. Vienas iš žaidėjų, kitų patikėtinis, visiems išėjus arba nusisukus, kepurę ar indus apvoždavo ir po jais pakišdavo likimą simbolizuojančius daiktus. Po vienu pavožtas būna vienatvės simbolis (rožančius, rūta), po antru — vedybų (žiedas), po trečiu — mirties (anglis, rožančius, žemė, žvakė). (Josvainių apyl. būdavo, kad šeimininkė dar prieš vakarienę ant stalo į sieną įkišdavo nosinę, rožančių, žvakę). Kiti vieną kepurę (indą) palikdavo tuščią. Būdavo žaidėjų, kurie imdavo tiek kepurių ir indelių, kiek yra žaidėjų, rečiau — 12 (Debeikių apyl., Anykščių raj.; Sasnava, Marijampolės raj.).

Eilės tvarką reguliuodavo patikėtinis. Žaidėjai eidavo po vieną ir nusikeldavo indelį ar kepurę. Jei atidengdavo žiedą — ištekės (ves), jei rožančių — davatkaus, o jei smėlio žiupsnelį — mirs, ir t. t. Ir taip visi iš eilės. Būdavo, kad prieš leidžiant atidengti žaidėjui užrišdavo akis ir apsukdavo aplinkui (Griškabūdžio, Lapių, Sėtos apyl.). Kiti paeiliui, kartojant žaidimą, versdavo tris kartus: daiktas, kuris tam pačiam žmogui atsiversdavo visus tris kartus, buvo laikomas lemties ženklų.

Užrašyta 19 simbolių: anglis — mirtis, duona — sotūs metai, senmergystės, gėlė — mergavimas metams, kaspinas — tolimas kelias, kryžkelis (Marcinkonys) — mirtis, mazgelis (skuduro) — prasiras, bus pamesta, lėlė — vaikas, nosinė — ašaros, peilis — mirtis, pieštukas — mokslas, pinigai — turtas, popieriaus gumulėlis — greita mirtis, raktas — šeimininkavimas, rožančius — davatkystė, senmergystė, kunigystė, vienuolystė, mirtis; rūta — mergystė metams, liksi neište-kėjusi, tuščia — skurdas; žemė, smėlis — mirtis, kapai; žiedas (vedybiniis, sudžiovintas rožės) — vedybos, žvakė — mirtis. Kartais žaidėjai išsipjaudavo iš runkelio konkrečius simbolius (karštą, lopšį, vyrą ir t. t.).

Vardų traukimas. Kūčių vakare merginos surašo ant popierėlių vyrų vardus, sudeda į dėžutę (Kvėdarnoje — 9 vyrų) ir traukia po vieną. Raseiniuose traukdavo ir valgant kūčias. Sakydavo, kad kokį vardą išsitraukia, tokiu vardu bus ir vyras. Biržų apyl. į vienus popierėlius surašo vyriškus vardus, į kitus — moteriškus. Keletą popierėlių palieka tuščių. Paskum tuos popierėlius susuka į dėdes ir vyriškus vardus suberia į vieną dėžutę, moteriškus — į kitą. Vaikiniai traukia po vieną moterišką, merginos — po vyrišką vardą ir paskum žiūri popierėlių. Kuriam (kuriai) tenka baltas popierėlis, tas (ta) liks „ant ruginių šiaudų“ (1,16).

Kvėdarnietės sakydavo, kad ištekės už vyro, kuris praeis pro dėžutę, kurioje sudėti lapeliai su vardais. Girkalnyje ant lapelių vietoje vardų rašė „turtingas“, „neturtingas“ ir tokiu būdu spėdavo būsimąjį turtingumą. (Užrašyta tik Raseinių ir Šilalės raj.).

LIEJINIAI, DEGĖSIAI, VANDUO.

Liejiniai. Ištirpintą šaukštę vašką pila į dubenėlį ar kibirą su vandeniu. Lašindavo ir nuo degančios žvakės. Figūrėlėse ieškodavo lemtingų ženklų. Gana dažnai jų ieškodavo įvairiai sukiojant ir liedinių šešėliuose.

Spėliojant reikėjo nemažo išradingumo, kiekvienas savaip samprotaudavo, tuo labiau vyrai ir moterys. Vaikai figūrėlių reikšmę išaiškinti pasiprašydavo senelius. Tad tą patį liedinį vieni aiškino vienaip, kiti — kitaip.

Jei mergaitės išlieta figūrėlė primindavo akėčias, sakydavo, kad ji išeis už ūkininko, kas išsiliejo arklį — bus turtingas, beformis liedinys — išeis už turtingo, gėlės reiškia — džiaugsmą, gyvenimą jaunime, gyvulys — tie gyvuliai seksis, karštas — ašaras, mirtį, laivas — jūreivystę, kelionę jūra, mergaitėms — toli ištekės, lopšys — vaiką, lova — ligą, paukštis — kelionę, pilis — pasiturimą gyvenimą, plunksna — ištekės už raštininko, stalas ir daug galvėlių — vedybas, raiteilis — ištekės, šautuvas — tarnybą kariuomenėje, vaikas — susilauks vaiko, žiedas — džiaugsmą, laimę, vestuves, vienas žmogus — vienvetę, gyvenimą drauge, vedybas, pora žmonių — ištekės. Kartais išliedavo angelo, velnio figūra.

XIX—XX a. sandūroje paaugliai, sekdami dvaru, ėmė ir švino figūrėles lieti. 1842 m. išėjusiuose „Zemaičių žemės prisiminimuose“ L. Jucevičius jau mini šlėktų namuose Naujųjų metų išvakarėse lydzius ciną (4,454).

Plukdymas vandenyje. Skaudvilėje, Šilalėje ir Ylakiuose ant dubens su vandeniu kraštų atskirose vietose padėdavo žiedą, žvakę ir pinigą (19). Į vandenį įmeta gabaliuką anglies ir įsuka. Jei vandeniui nurimus anglis sustoja prie žiedo — laukia vedybos,

prie pinigų — praturtės, prie žvakės — mirs (Ylakiai). Zeimelyje ant dubens kraštų dėdavo duonos, druskos, žemės ir žiedą. Jeigu anglis sustoja priplaukusi prie duonos — metai bus derlingi, prie druskos skaniai valgys, prie žiedo — ištekėsi, prie žemės — mirsi (Naujamiėnis. 6,77).

Įsukus inde vandenį, įmesdavo po du anglies gabalėlius ir galvodavo apie konkretų žmogų — savo išrinktąjį arba išrinktąją. Jeigu kurį laiką, kol vanduo nusistovi, anglis sukasi greta, poros laukia draugystė ir vedybos (Skaudivilė); jei anglis sukimba ir išsiskiria — draugystė baigsis (Silalė).

Sasnavoje anglis mesdavo į užkaistą puodą su vandeniu — palankus ženklas, jeigu anglies gabalėliai susimeta draugėn. Liubave į dubenį berdavo popieriaus lapelius su vyrų ir merginų vardais. Kai įsukus vanduo nurimdavo, traukdavo toliausia nuo kitų atsiskyrusį popierėlį — jame perskaitydavo skirto žmogaus vardą. Plukdydavo ir adatas — nuleisdavo į lėkštelę dvi vienodo dydžio adatas ir susikauptus galvodavo apie mylimąjį — jeigu adatos pradeda viena kitą vytis ir susilygina — ženklas, kad myli.

P o p i e r i a u s d e g i n i m a s. Suglamžytą ir, kad būtų nelygus, suspaustą popieriaus skiautę deda ant lėkštės, keptuvės ar lėkštelės ir prieš pusiaunaktį uždega (Kutenių k., Betygalos apyl. — senų maldaknygių lapus). Iš šešėlių, gaunamų sukiojant padėklą, spėdavo ateitį. Regimas vaizdas, aišku, dang priklausė nuo stebėtojo vaizduotės.

Šešėlinių siluetai reikšmės: avinas — piemenavimas, koks nors gyvulys — tokie gyvuliai seksis, kryžius prie kapo — mirtis, karstas — namuose mirtis, laivas — kelionė, lopšys — vaikas, namas — statybos, kelionė į namus, patranka — karas, pilis — pateksi į pilį, plunksnakotis — rašymas, mokslas, raitelis — piršliai, kelionės, kariuomenė, vaikas vežimelyje — vaikas, vežimas — neištekėsi, vežimas su arkliais — ištekėsi, išvažiuosi, pora žmonių — vedybos.

Buvo stebinčių žmonių šešėlius popierių deginant — tas, kurio šešėlis ant sienos didesnis, greičiau miršiąs (Bukonių apyl., Jonavos raj.).

P a k u l ų d e g i n i m a s. Padaro mažus pakulų kamuoliukus ir padėjus ant ko nors uždega — jeigu jie degdami kyla į viršų — vedybos (Kvėdarna, Silalė, Velžys). Ylakų apyl. kiekvienas žaidėjas turėdavo po tris kamuoliukus, dėdavo juos ant stalo ir skubiai paėiliui uždegdavo — jei kamuoliukai nejudėdami sudega, degėjas neves (neištekęs), samdinys liks toje pačioje vietoje. Jei rutuliukai pakyla — vedybos, samdiniam teks persikelti į kitą vietą tarnauti (1,19).

Medžio deginimas. Degindavo stačiai laikomas balanus (Marcinkonių ir Valkininkų apyl.). Iš tos pusės, į kurią nusvyra degėsis, atvažiuos piršlys arba iš ten bus žmona. Jei anglis nenusivirdavo — neapsives (neištekės) iki kitų Kalėdų (Plateliai, Lazdijai, Sakiai). Iš kurios pusės bus piršliai, rodo ir žvakės arba degtuko liepsnos kryptis (Lazdijai).

Spėjimas su žiedu. Įpilama pusė stiklinės vandens ir iki jo paviršiaus leidžiama užuertas ant plauko auksinis žiedas — po tiek metų ištekės, kiek kartų į sienelę skambtelį žiedas (Kupiškio raj.; Liubavas). Laukuvoje (Silalės raj.) žiedą leidavo iki tuščios stiklinės dugno, bet taip, kad jo nesiektų, sustabdydavo ir laukdavo, kol vėl pradėjęs svyruoti žiedas skambtelis į sienelę — į kurią pusę skambtelis, iš tos pusės bus piršliai (Laukuva). Silalėje dar nerdavo žiedą ant siūlo ir, galus užvyniojus ant pirštų, įtempdavo virš stiklinės — iš tos pusės, į kurią atsimuša žiedas, atvažiuos jaunas.

Ant popieriaus pastatydavo pusę stiklinės vandens, įmesdavo žiedą ir, kai vanduo nurimsta, žiūrėdavo, gal pamatys savo likimą (Lazdijai, Zarasai). Surviliškio apyl. sakydavo, kad 12 val. turi pasirodyti tas, apie kurį galvoji.

SPĖJIMAI SU VEIDRODŽIAIS.

Vienas veidrodis. Spėli reikia būtinai vienam, vidunaktį, atskiroje ar net nuošalioje patalpoje, pvz. klėtyje ar negyvenamame name (Naujasodis, Skaudvilė). Užsidarinęjusi langus mergina taip pasistatydavo veidrodį, kad matytų duris. Greta veidrodžio padėdavo dvi degančias žvakes (kartais vieną), nuo veidrodžio nušluostydavo rasą ir žiūrėdavo. Pamatydavo savo ateitį: jei vyriškį — ištekės, jeigu jauną — už jauno, apysenį ar seną — už seno ar našlio, jei karstą arba giltinę — greit mirs. Antazavės apyl. (Ivoniškių k.) sakydavo, kad į pirtį reikia nusinešti veidrodį ir grabnyčią. Veidrodį pasistatyti priekyje, žvakę už nugaros — veidrodyje pasirodys lemčiai. Kartais į veidrodį žiūrėdavo pro savo kojas (Krekenava, Surviliškis).

Pasirodęs jaunikis gali ir nužudyti (Silalė), todėl pamačius reikia skubiai pasitraukti, užgesinti žvakę ir išbėgti į lauką (Sėta). Būdavę, kad pamačius karstą merginos pačios po kurio laiko mirdavusios (Kuktiškių ir Stirnių apyl.).

Du veidrodžiai. Statomi vienas prieš kitą du veidrodžiai ir naktį, paprastai 12 val., vienoje pusėje uždegus 2 žvakes ir atsistojus tarp veidrodžių, į vieną jų žiūrima. Jei pasirodo jaunikaitis — ištekės. Bet galima pamatyti velniuką (Lazdijų raj.), karstą, savo praeitį (Ylakiai). Žinoma atveju, kai sėdėdama tarp veidrodžių mer-

gina inde mazgodavosi kojas — atneš vandens mylimasis (Silalė). Kitos statydavo tarp veidrodžių dubenį vandens ir į jį ilgai, kol pamatys mylimąjį, žiūrėdavo. Jam pasirodžius reikia skubiai padėti veidrodžius (Ramygalos apyl.) arba pasitraukti (Skaudvilė), nes tas, kuris pasirodys, gali nužudyti. Nebegalima žiūrėti ir pasirodžius karstui; iš veidrodžių tarpo pasitraukus, reikia juos suglausti — tuomet nugyvensi visą amžių. Jeigu taip nepadarysi ir karstas prisiaršins — ateinančiais metais mirsi (Ylakiai, Plateliai).

Veidrodis ir žiedai. Mergina, būtinai viena pati, apsisupa balta paklode, uždega žvakę, paguldo ant stalo veidrodį, deda ant jo du vestuvinius žiedus. Lygiai 12 val. veidrodyje pamatys būsimą sužadėtinį (Silavoto apyl., Prienų raj.). Kitur ima tyro vandens stiklinę, įmeta žiedą, pastato veidrodį, iš šalių — po degančią žvakę ir žiūri į veidrodį; pamato norimus dalykus (Raseinių raj.). Prieš pakabintą veidrodį padeda lėkštę, į ją ant pelenų įstato stiklinę su vestuviniu žiedu. Veidrodyje, žiedo viduryje, pasirodo ateitis: jei rūtų vainikėlis — ištekės, jei karstas — mirs, jei šv. Mergelė Marija — eis į vienuolyną (Betygala).

Kūčių stalelis. Namiškiai, norėdami, kad mergaitė sužinotų, už ko ištekės ir savo ateitį, daro „kūčių stalelį“. Nuošaliai, kur niekas nevaikščioja, suruošia stalelį ir deda ant jo po truputį visų Kūčių valgių. Užstaly veidrodį pastato ir uždega žvakes. Kai jau viskas paruošta, vakare siunčia į tą kambarį mergaitę ko nors atnešti. Nieko nemanydama, ji įeina į kambarį ir prie Kūčių stalo pamato bevalgantį savo būsimąjį vyrą; bet jei pamato karstą — mirs (Raseiniai).

Spėjimas dviuose. Vienas tamsiame kambaryje atsisėda prieš veidrodį, antras už jo nugaros laiko žvakę. Sėdintysis nemirskėdamas žiūri į veidrodį ir skaičiuoja iki trisdešimties tris kartus — tuomet pamatys savo likimą — vestuvinį rūbą arba karstą (Skuodo raj.). Arba dvi draugės stato veidrodį, iš šalių po uždegta žvakę, padeda dvejus šukas (kiekviena savo). Kurios šukas pasirodęs vaikiną paims, ta už jo ir ištekės (Viešintų apyl., Anykščių raj.).

Spėjimai prie slenksčio. Vaikinas, neišsirenkąs kurią vesti, Kūčių naktį atsigula prie slenksčio, — tikroji atneš gerti (Girkalnės). Arba susiruošęs miego gula prie slenksčio, stato prieš save veidrodį ir žiūri į jį — pamato būsimą žmoną (mergina — vyrą) ar karstą (Balninkai).

Spėjimai nuogomis. Mergina išsirengia taip, kad net ir kasose nebebūtų nei šukų, nei segtukų ir atsistoja tarp veidrodžių. Už

nugaros esančiame veidrodyje galima pamatyti visą savo gyvenimą (Tverai) arba pro duris įeinantį būsimąjį. Jei pasirodo šuo, bus apkalbų, gali tapti nelaiminga (Plateliai). Varėnos raj. mergina statydavo veidrodį ant grindų, pamatydavo savo lemtį — mylimąjį arba velnią. Šilalėje merginos išsirengusios šluodavo arba plaudavo kambarį — kas pasirodys kambario gale pastatytame veidrodyje, arba ir be veidrodžio — tas ir įvyks. Viena mergina taip plaudama kambarį pamatė pro duris įeinant giltinę su karstu — išsigando ir netrukus mirė.

Spėjimai užlipus ant aukšto. Tai drąsiųjų ir smalsių užsiėmimas. Pasiruošiama įvairiai. Prieš vakarienę mergina paberdavo ką tik sušluotų šiukšlių ir 12 val. lipdavo žiūrėti, kas jas saugo, — už jo ir išteks. Kitos statydavo veidrodį, žvakę ir dubenį vandens; veidrodyje žiūrėdavo į vandenį — jeigu neišsigąs, pamatys laukiamą žmogų (Kražiai, Pilviškiai). Vabalninko apyl. ant aukšto pasistatydavo staliuką, dvi žvakes ir veidrodį ant jo; veidrodyje, sakydavo, gali pasirodyti ateitis — velnias, karstas, vanduo. Panevėžio raj. ant aukšto prie kamino, Raseinių raj. ant stotelio dėdavo Kūčių valgių — jei užlipus pamatys valgant vyrą — už jo išteks. Kitur spėjantysis galvą apsisiausdavo ilgu baltu rankšluosčiu, užsidedgdavo grabnyčią ir žiūrėdavo į veidrodį, kas pasirodys — bernas, vaiduoklis ar mirtis (Ignalina). Kitur sakydavo, kad rodosi tik tris kartus apėjus kaminą (Plateliuose — su žvake) — jei pasirodęs bernas garbanotas — vyrą gaus pikta, jei gelsvaplaukis — geraširdį (Šilalė). Kiti nelaukdavo ant aukšto, palypėdavo tik pasižiūrėti gal ką pamatys. Yra užrašyta nusirengusią merginą ėjus apie kaminą ant aukšto su žvake vienoje rankoje, o veidrodžiu kitoje (Piniavos apyl., Panevėžio raj.).

Spėlionių paslaptinumą didino baimė, gąsdinimai, neįprasta aplinka (sakydavo, jog ant aukšto įvairiausi padarai gyveną). Žinoma atvejų, kad pamačiusieji karstą ar velnią išsigąsdavo ir netrukus mirdavo. Neretai vieni kitus tyčia gąsdindavo, iš anksto užlipę ant aukšto.

Šis ateities spėjimo būdas buvo žinomas Aukštaitijoje ir Žemaitijoje.

SAPNAI.

S ū r u s v a l g i s.

Mergaitės, kad sužadintų sapnus, eidamos miegoti, turėdavo suvalgyti sūrį nemirkytą silkė — visą, įskaitant galvą (Gėluvos apyl., Raseinių raj.; Jurbarkas, Plungė, Rietavas, Seredžius) — kai kur net tris (Vėzionių apyl., Kupiškio raj.; Tverų apyl.). Kitur valgydavo specialiai keptus sūrius slizikus, o likusius pasidėdavo po pagalve. Sapne būsimasis atneš gerti.

Rūbų sapnavimas. Jei mergina miegos pasidėjus po pagalve vyriškas kelnes — susapnuos skirtąjį (Gaurė, Kupiškis, Luksnėnai (Aytaus raj.), Marcinkonys, Šilalė, Vabalninkas). Kitur sakoma, kad skirtasis sapne turi ateiti atsiimti kelnių (Stirnių apyl.). Žinoma ir vyrus dėjusius po pagalve sijoną (Luksnėnų apyl.).

Dar L. Jucevičius rašė, kad žemaitės slapčiomis po pagalve pakišdavusios kokių nors vyriškų daiktų — labai geras ženklas, jeigu kurį nors iš tų daiktų susapnuoja. Jis šiuos sapnus priskiria naujametiniams ateities spėjimams (4,195).

Veido prausimasis. Prieš miegą nusipraususios merginos veido nešluosto (Pakruojo, Šilalės, Ukmergės, Viikaviškio raj.) — laukia, kol išrinktasis sapne nušluostys. Kitos ir rankšluostį prie durų tam pakabinavo (Pašvitinio apyl., Pakruojo raj.) arba po pagalve pakišdavo (Bartniukų apyl., Vilkaviškio raj.). Jeigu niekas neatėjo — mergina liks netekėjusi. Skaudvilietės prie lovos dar ir dubenį vandens dėdavo — atėjusiam nakčia skirtajam praustis. Kvėdarnietės prie lovos palikdavo tą patį vandenį, kuriame pačios prausėsi, ir savo rankšluostį, kitos — dar nevartotą muilo gabalą (Laukuva, Varėna), šukas ir veidrodį (Laukuva). Kitur, be muilo, rankšluosčio ir dubens, dar ir žiedą į vandenį įmesdavo (Kupiškis) ar stiklinę (Kražiai) švaraus vandens su žiedu pastatydavo — jei žiedą sapne užmaus vaikinai, bus vestuvės. Geras ženklas ir kai sapne atėjęs vyriškis prašo atsigeriti (Laukuva).

Kartais ir vyrai rankšluostį po pagalve pasidėdavo — išrinktoji prakaito nušluostyti sapne ateis (Alovės apyl., Alytaus raj.).

Veidrodis. Kai kurie eidami gulti po pagalve arba greta pasidėdavo veidrodį. Pabudus jame pamatydavo savo lemtį (Panemunėlio apyl., Rokiškio raj.).

Ėjimas per tiltelį. Ant dubens su vandeniu mergina uždeda plonas skalas arba pagaliukus — tai tiltelis. Kitur ant dubens su vandeniu, kuriame prausėsi, dėdavo du pagaliukus ir pertiesdavo rankšluosčiu, kuriuo šluostėsi (Alovės, Ylakių, Kupiškio apyl.; Panevėžio, Šilalės, Telšių, Varėnos raj.). Tiltelį kai kas darydavo iš pavogtų malkų (Kupiškio apyl.). Varėnos raj. greta dubens ir muilo gabalą padėdavo. Taip paruoštą dubenį dėdavo prie lovos arba po ją ties galva. Tiltelį galima kitai slapčia padėti (Ramygalos apyl.).

Jeigu sapnuoja, kad kas nors lieptu eina, joja, važiuoja — tas ir bus vyras (Kupiškio apyl.). Sėkmės ženklas ir jeigu sapne su einančiu susitinki arba jis tave veda per lieptą (Janapolės apyl.).

Alovės apyl. manyta — jeigu pabudus pagaliuką rasi įkritusį į vandenį, ženklas, jog lankėsi išrinktasis.

Suliny s. Po lova iš malkų sudedama šulinio rentinys (Atytaus, Lazdijų, Šilalės raj.); Šilalėje dar ir vandens indelį įstatydavo. Kas sapne atves arba atjos girdyti arklį, o gal ir pats paprašys gerti, — bus tavasis. Šilalėje sakydavo, kad sapnuojamasis turįs pasisakyti savo vardą ir pavardę.

Lauko darbininkai. Mergaitės po lova paberdavo avižų (Kallinėnai) ar rugių (Vabalninkas). Jeigu susapnuodavo vaikina juos pjaunant — už jo ištekės. Kitos pasidėdavo po pagalve lėkšte su avižomis — sapne pasirodęs bernelis šeria jomis arklį — už jo ir ištekės. Vaikinas po lova „sėdavo linų“ — jei sapne jų rauti ateis mergaitė, tais metais jis ves (Ylakiai. 1,19).

Plaukai šukose. Mergina po pagalve pasidėdavo šukas. Jeigu šukose rytą randa kokį plauką — tokie plaukai bus ir išrinktojo. Vyrai, paprastai broliai, į tas šukas kartais įveldavo triušio, ožie, karvės plaukų ar gaidžio plunksną, pašukuodavo arklus. Seserys, šukose suradusios šyvio plauką, tikindavo, kad ir jaunikis žilas bus. Daug juoko būdavo. Ir broliams pažįstami vaikinai šiam reikalui įduodavo savo prieš pat šventę nukirptų plaukų — seserys radusios džiaugdavosi, kad toks geras ženklas (Bartninkų, Griškabūdžio apyl.).

Skaudvilietės norėdamos susapnuoti bernelį, šukuojantį jų kasas ir pasisakančią savo vardą, kai eis pro duris, — už jo ir ištekės.

Sapnų kortelės. Surašoma ant lapelių pažįstamų vyrų arba merginų vardai ir dedama po pagalve. Kiti rašydavo 12 vardų, — Kvėdarnos, Nociūnų (Kėdainių raj.), Panevėžio, Šilalės apyl. Nakčia prabudus išsitraukiama viena kortelė. Kitur kiekvienu prabudimu buvo galima išsitraukti po vieną kortelę, bet ne daugiau kaip tris korteles per naktį — vienas iš ištrauktųjų bus tavasis (Kvėdarna). Šilaliskės tą patį vardą kartodavo ant trijų kortelių ir traukdavo tris kartus — jeigu vis tą patį vardą išsitraukia — tai būsimąjo vardas. Rečiau išsitrauktas ir susapnuoto bernelio vardas turėjo sutapti (Ylakiai, Šilalė). Kitur pridėdavo po keletą (Kupiškyje — 13-tą tuščią kortelę, išsitrauksi tokią — metus laukia vienatvė (Adučiškio, Panevėžio apyl.).

Kražiuose taip spėdavo ir kitus dalykus — popierėliuose surašydavo žodžius: „vedybos“, „laimė“, „nelaimė“, „vargas“, „turtas“, „mirtis“ ir pan. Sumaišytas korteles dėdavo po pagalve.

Toks spėjimas žinomas visoje Lietuvoje, ypač Ukmergės, Šilalės, Zarasų raj.

PABAIGA

Kūčių nakties papročiai — savotiškas intarpas tarp Kūčių vakarienės ir Kristaus gimimo pagerbimo bažnyčioje. Po Kūčių vakarienės, po mirusiųjų paminėjimo prisimenama ir žadinama naujam gyvenimui visa, kas ateinančiais metais bus reikalinga. — medžiai, bitės, gyvuliai ir t. t.

Kūčių nakties kultūriniame klode susipina ikikrikščioniškojo laikotarpio papročiai su krikščionišku pradū — tikėjimas, jog vanduo pasidaro saldus arba virsta vynu (plg. pirmąjį Kristaus stebuklą Galilėjos Kanoje paverčiant vandenį vynu ir kt.), tikėjimas gyvulius prašnekant Kristaus gimimo metu, išskirtinis avių ir karvių, t. v. gyvulių, buvusių tvartelyje, kai gimė Kristus, šėrimas šienū nuo Kūčių stalo ir t. t.

Ryškus Kūčių-Kalėdų ryšys su Joninių papročiais: tai orų spėjimai: jeigu per Kūčias (Kalėdas) gražu, tai gražus oras bus ir per šv. Joną. Kartais ir tie patys arklių pasikalbėjimai apie šeimnininko mirtį kartojami Kūčių ir Joninių pasakojimuose. Kūčių naktį vidury girios pražysta balta rožė, kas ją ras — bus laimingas (Kražiai). Ir gyvulių kalbas per Kūčias galima išgirsti tik atsitiktinai — o jas išgirdus, kaip ir radus paparčio žiedą visažiniu tampama, įgyjama paslaptinių galių — toks viską sužino, net gyvulių kalbą ima suprasti. Ir laumės Kūčių naktį saugo vandenį, kad tik kas neatsigertų ir netaptų visažiniu. Matyt, j labai senus laikus nuvestų bičių žadinimas Kūčių naktį, obelių purtymas, laukų apvaikščiojimas, dalis ateities spėjimų, klausymasis gaidžio giedojimo ir šunų lojimo prie pelnių krūvos iš namų židinio ar kiaulės sviliavietėje.

Ateities spėjimo būdų raidai įtakos turėjo ūkio kaita — vienokios galimybės ir žmonių santykiai viensėdžiuose, kitokie kaimuose. Savo pataisais įnešę gyvulių perkėlimas į tvartus, šiaudinių stogų, apšvietimo balana ir žvake, apkūrenimo malkomis, mielių tvorų nykimas ir pan. Ženkli ir Kūčių—Kalėdų bei Nujametinių papročių sandūra — tai abiejų švenčių šventimo praeityje tą pačią dieną rezultatas. Beje, ateities spėjimai buvo jautriausias ir dinamiškiausias Kūčių nakties papročių baras.

Prie stabilesnių ateities spėjimo būdų reiktų priskirti ir sapnų aiškinimą. Jie artimai siejasi su Lietuvos žemdirbio gyvenimo vaizdiniais — čia ir plovėjas, ir artojas, vaikas su arkliais, linų rovēja, šulinys ir lieptas, raitelis ir važnyčiotojas, dubuo su vandeniu, rankšluostis ir t. t. Čia, kaip ir kituose Kūčių papročiuose, atsiskleidžia lietuvių ir lietuviškas idealas — darbštus, pašlaugus žmogus.

LITERATORA

1. BALYS J. Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai (Kalėdų papročiai ir burtai//Mūsų tautosaka. — K. 1930. — T. I. — P. 1—30). — Silver Spring, Md., 1978. — 160 p.

2. Čiulba, ulba sakalas: Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė/Sudarė D. Krištopaitė, N. Vėlius. — V., 1983. — 380 p.

3. DULAITIENĖ (GLEMZAITE) E. Kupiškėnų senovė. — V. 1958. — P. 471.

4. JUCEVICIUS L. A. Raštai. — V., 1959. — 479 p.

5. KUDIRKA J. Kūčių stalas. — V., 1989. — 64 p.

6. SLIAVAS J. Žemelio apylinkės. — V., 1985. — 143 p.

7. VIŠINSKIS P. Raštai. — V., 1964. — P. 622.

8. VĒLIUS N. Mitinės lietuvių sakmių būtybės. — V., 1977. — 334 p.

9. Wörterbuch der deutschen Volkskunde/Bearbeitet von R. Beidl. — Stuttgart, 1955. — 919 p.

10. ANKEVICIUS S. Kūčių vakarą//Pergalė (Vilkaviškis). — 1989 Gruodžio 23.

11. B[ALYS] J. Kūčios//Lietuvių enciklopedija. — Boston, 1958. — T. XIII. — 271—273 p.

12. BUGAILISKIS P. Prietarai senovės gyvulių ūkyje//Gimtasai kraštas. — 1939, Nr. 23. — P. 634—639.

13. ČILVINAITE M. Šventės ir jų apeigos//Gimtasai kraštas. — 1935. — Nr. 2. — P. 261—265.

14. DOVYDAITIS Pr. Kalėdų šventės kilmė ir plėtotė//Soter. — T. V. — 1928. — P. 188—201.

15. DUNDULIENĖ P. Lietuvių saulės sugrįžimo švenčių apeigos. Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai//Istorija. T. XII. — 1970. — P. 199—225.

16. KAPELERIS K. Kaip senieji lietuvininkai gyveno//Lietuvininkai. Paruošė V. Milius. — V., 1970 — P. 339—454.

17. KAZLAUSKIENĖ A. Susirinkim prie Kūčių stalo//Darbo vėliava (Lazdijai). — 1989 Gruodžio 23.

18. MATEKUNAITE A. Jogailaičių dvaro magas//Knygnešys. 1989. — Nr. 12. — P. 37—39.

19. MICKEVIČIUS J. Žemaičių Kalėdų burtai apie ištekėjimą bei vedimą//Gimtasai kraštas/ — 1941. — Nr. 1/2. — P. 96—112.

20. RUZGYTĖ J. Nuo advento iki Trijų karalių//Gimtasai kraštas. — 1942. — Nr. 30. — P. 125.

21. SKRODENIS S. Kalendorinės apeigos, papročiai ir tautosaka//Dieveniškės. — V., 1968. — P. 258—266.

22. STRIUZAS V. Kūčių papročiai, valgiai, burtai...//Žvaigždė (Švenčionys). — 1989 Gruodžio 23.

23. V. .... J. Kalėdos//Lietuvių enciklopedija. — Boston. 1957. — T. X. — P. 294.

24. VALANČIUS M. Žemaičių vyskupystė//Raštai. — V., 1972. — T. II. — P. 23—475.

25. VYSNIAUSKAITE A. Kalėdos ir kalėdinio laikotarpio papročiai//Lietuvių kalendorinės šventės/Sudarė B. Imbrasienė. — V., 1990. — P. 10—29.

26. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. XIX — начало XX в. Зимние праздники/Отв. ред. С. А. Токарев. — М., 1973. — 352 с.

27. Русский народ, его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия/Собр. М. Забылиным. Репринтное издание 1880 года. — М., 1990. — 608 с.

T u r i n y s

Pratarmė	3i
Orų stebėjimas	5
Kūčių vėjas	6
Sodo lankymas	7'
Bičių žadinimas	8
Gyvulių kalbos	9
Vandens stebuklas	13
Raganos	15
Ateities spėjimai	16
Pabaiga	36
Literatūra	37

Viršelio dailininkas Darius GUDMONAS.

Pasirašyta spausdinti 1990.11.06, 60x84/16. Popierius ofsetinis. Išk. sp.
2,33 sąl. sp. l. 2.31 apsk. leid. l. Tiražas 20000 egz. Užsakymo Nr. 954
Sutartinė kaina.

Lietuvos liaudies kultūros centras ir firma „Vizija“,
232000 Vilnius, Barbaros Radvilaitės 8
Spausdino Projektavimo-konstravimo instituto spaustuvė,
Vilnius, Savanorių pr. 221
